Latince Hacnamelerden Seçmelerle

HAÇLI HÂKİMİYETİNDE KUDÜS YÖRESİ

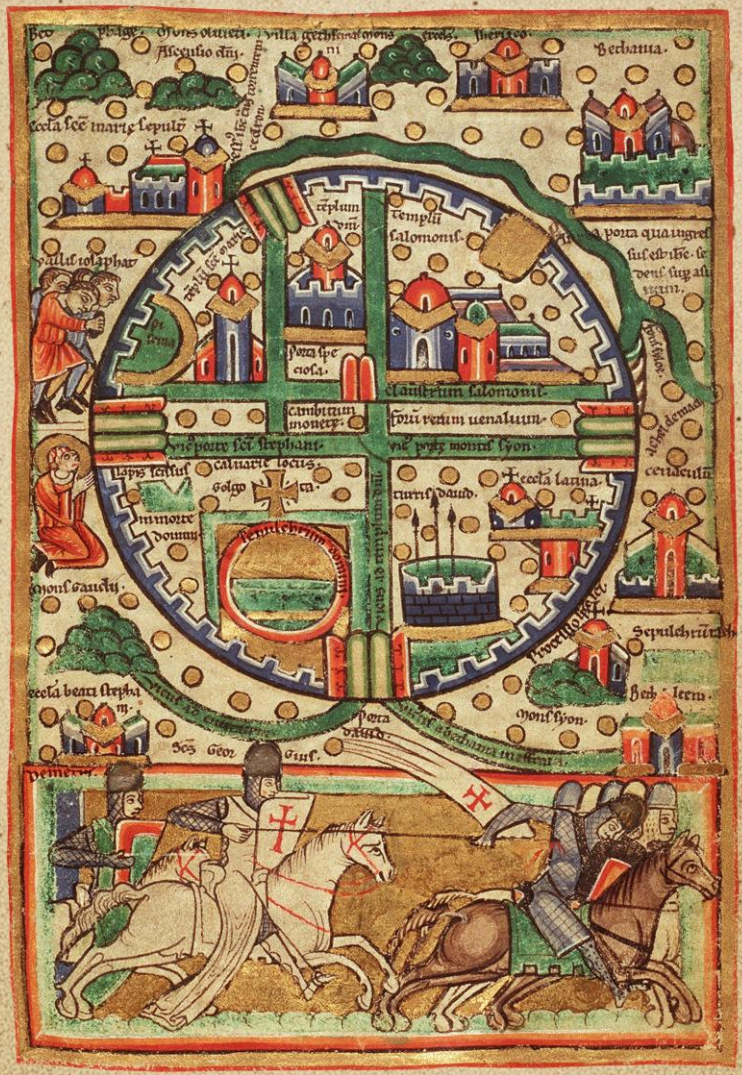

Abdurrahman Onur Çalışır

Latince Hacnamelerden Seçmelerle

HAÇLI HÂKİMİYETİNDE KUDÜS YÖRESİ

Abdurrahman Onur Çalışır

2025

Latin Hacnamelerden Seçmelerle Haçlı Hâkimiyetinde Kudüs Yöresi

Kitabın tüm yayın hakları Abdurrahman Onur Çalışır'a aittir. Tanıtım amacıyla ve bilimsel amaçla kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yazarın izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

Kitap Editörü :**Abdurrahman Onur Çalışır**

Kapak Tasarımı :**visuartive**

Sayfa Tasarımı :**Abdurrahman Onur Çalışır**

Kapak Görseli

Haçlı hâkimiyetinde Kudüs şehir planı, 12. yüzyıl

(Koninklijke Bibliotheek, MS 76 varak 1r)

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ I

KISALTMALAR III

GİRİŞ 1

A- Hac ve Hacnameler 1

B- Yazarlar ve Metinler 3

C- Çeviri Yöntemi ve Yapılan Tercihler Üzerine 6

1) Anglosakson Saewulf (1102-1103) 8

I – Yafa Kıyılarında Korkunç Fırtına 8

II – Yafa-Kudüs Yolunda Tehlikeli Yolculuk 10

III – Savaşlarda Zarar Gören İbadethaneler 12

IV – Doğu'nun Misafirperverliği 13

V – Filistin'in Sahil Kentleri ve Sahipleri 13

VI – Açık Denizde Fâtımî Filosuyla Karşılaşma 14

2) Fransız Rahip Rorgo Fratellus (1128-1132 arası) 15

I – Krak de Montréal Kalesi ve Baudouin de Boulogne 15

II – Celîle Prinkepsi Gervais de Bazoches'un Dımaşk Atabeyi Tuğtegin Tarafından Öldürülmesi (1108) 15

III – Müslümanların Kurban Bayramı 16

IV – Haçlıların Kudüs'ü Görmeden Önce Kamp Yaptıkları Yerin Hatırası 17

V – Tapınak Şövalyelerinin Harem-i Şerif'teki Merkezi 18

VI – İşlek Akkâ Limanı 18

VII – Godefroi de Bouillon, Onun Mezar Yazıtı ve İlk Üç Kudüs Kralı 18

3) Alman Rahip Johannes (1160-1170 arası) 21

I – Banyas Yakınlarında Mevsimlik Pazar 21

II – Kudüs'ü Alan Haçlılar İçin Temmuz Ayında Yapılan Anma Etkinlikleri 22

III – Alman Haçlıların Kudüs'ün Alınmasındaki Emeklerinin Göz Ardı Edilmesi 23

IV – Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın Kudüs'teki Merkezi 25

V – Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın Harem-i Şerif'teki Merkezi ve Onlara Getirilen İhanetle Suçlaması 26

VI – Kutsal Kabir Kilisesi'nin Kutsanması Yortusu'nda Kudüs'ü Alan Haçlılar İçin Edilen Dualar 27

4) Alman Keşiş Theoderich (1171-1174 arası) 30

I – Kudüs'ün İstihkâmları, Caddeleri ve Evleri 30

II – Kudüs İç Kalesi 31

III – İlk Dört Kudüs Kralının Kabirleri ve Kral I. Baudouin de Boulogne'nin Mezar Yazıtı 32

IV – Kudüs Çarşılarından Birisi ve Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın Kudüs'teki Merkezi 34

V – Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın Harem-i Şerif'teki Merkezi 35

VI – Hac Yolunda Bir Tapınakçı Kalesi 37

VII – Askerî Tarikatların Aslî Görevi 37

VIII – Aslî Görevleri Başındaki Şövalyeler 38

IX – İmâdüddin Zengî'nin Ürdün Nehri Civarındaki Saldırısının Hatırası 38

X – Çatışmalar Nedeniyle Ekilemeyen Araziler 39

XI – İstihkamlarla Donatılan Bir İbadethane 39

XII – Akkâ Şehri 40

XIII – Haçlı Boyunduruğu Altındaki Müslümanlar 41

XIV – Tapınak ve Hospitalier Şövalyeleri Celîle'de Nûreddin Zengî'ye Karşı 41

XV – Sûr Şehri 41

5) ***Tractatus de locis et statu sancte*** **(1168-1187 arası)** 44

I – Kudüs Krallığı'ndaki Hıristiyan Cemaatler 44

II – Tapınak Şövalyeleri Tarikatı ve Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı 46

III – Kudüs Krallığı'ndaki Piskoposluklar ve Kilise Hiyerarşisi 47

IV – Kudüs Krallığı'ndaki Katolik Tarikatlar 48

V – Piskoposu Olmayan Şehirler 49

VI – Kudüs Krallığı'ndaki Dağlar, Hayvanlar ve Bitkiler 49

VII – Kudüs Kralı ve Krallığın Önde Gelen Baronları 51

VIII – Kudüs Krallığı'nın Hıristiyan Olmayan Halkları 52

KAYNAKÇA 56

DİZİN 60

HARİTALAR

Harita 1 :Kudüs Krallığı ve komşuları (1160 civarı)

Harita 2 :Haçlı hâkimiyeti döneminde Kudüs şehri ve önemli yapıları.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 :Denizden Yafa şehri, kayalıklar ve açıkta bekleyen gemideki yolcuları kıyıya taşıyan tekne

Fotoğraf 2 :Nablus ve Gerizm Dağı

Fotoğraf 3 :Dan suyunun kaynağı

Fotoğraf 4 :Hospitalier Şövalyeleri'nin merkez olarak kullandıkları Vaftizci Yahya Bakımevi'nin içi

Fotoğraf 5 :Kutsal Kabir Kilisesi

Fotoğraf 6 :Yafa kapısından Kubbetü's-Sahre'ye bakış (sağda Kudüs iç kalesi ve hendeği)

Fotoğraf 7 :Kudüs iç kalesinin doğu kapısı ve hendeği

Fotoğraf 8 :Tapınak Şövalyeleri'nin merkez olarak kullandıkları Mescid-i Aksâ

Fotoğraf 9 :Tapınak Şövalyeleri'nin ahır olarak kullandıkları Mervan Mescidi'nin içi

Fotoğraf 10 :Sûr şehri

Fotoğraf 11 :Sedir ağaçları (Lübnan)

Fotoğraf 12 :Filistin'deki Bedevîler

ÖN SÖZ

Henüz genç bir tarihçi adayıyken Haçlı çalışmaları alanında yaptığım okumalar sırasında dikkatimi çeken hususlardan birisi, nitelikli araştırma eserlerde kullanılan kaynakların çeşitliliğiydi. Bu kaynaklar sadece dil açısından değil aynı zamanda tür bakımından da geniş yelpazedeydi. Açıkçası bu durum o zamanlar beni heyecanlandırdığı kadar ürkütmüştü de.

Haçlı çalışmalarında en çok kullanılan kaynaklar ise kroniklerdi. Kronik yazarları özellikle siyasî ve askerî tarih için hayatî öneme sahip veriler sunmalarına karşın, odaklarına genellikle iktidar sahiplerinin faaliyetlerini almışlardı. Gündelik yaşam, sosyal hayat, ekonomik hayat, siyasî yapı, dinî teşkilat vb. hususlarda ise satır aralarında bilgiler veriyorlardı. Siyasî olayların ayrıntılarını öğrenmek ve Haçlı devletlerindeki yaşam hakkında geniş resmi yakalamak isteyenler arşiv belgeleri, mektuplar, tüzükler ve hacnameler gibi görece daha az dikkat çekmiş kaynaklara yönelmek zorundaydı. Haçlı çalışmaları alanında uzmanlaşmaya karar verdikten sonra, bahsettiğim bu *öteki* türden kaynaklara olan ilgim giderek arttı. Bu ilginin neticesinde pek çok hacnameyi inceledikten sonra, Anglosakson Saewulf'un hacnamesini, analizi ve edisyonunun yanı sıra ilk Türkçe çevirisiyle birlikte 2021 yılında yayınladım. Diğer önemli hacnameleri de kapsayan bir çalışma yapmak o zamandan beri planlarımın arasındaydı. Bu derleme çalışmayla birlikte yapılacaklar listemdeki bir maddenin daha üzerini çizmenin mutluluğunu yaşıyorum.

Kudüs yöresi Haçlı hâkimiyeti altındayken Latince yazılan hacnameler ekseriyetle din adamları tarafından kaleme alındı. Bu insanlar, inançları için önemli olan kutsal mekanları, memleketlerindeki meslektaşlarına tasvir etmek amacıyla anlatılarını kayda geçirdiler. Gerek yazarlarının meşrepleri gerekse hitap ettikleri okuyucu kitlesi itibariyle, niyetleri bahsedilen kutsal mekanların önemini vurgulamak üzerineydi. Nitekim Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda serbest hâle gelmesiyle eş zamanlı

olarak Latin edebiyatında 4. yüzyılda ortaya çıkan hacnamelerin en temel özelliği de buydu.

Ancak hacnameler çoğunlukla kutsal mekânların tasvirlerini ve önemlerini içerse de kimi yazarlar kendi dönemlerinde gerçekleşen siyasî hadiseleri, maceralarını ve dikkatlerini çeken ilginç unsurları da anlatılarına dâhil etme cüretini göstermiştir. Bu çalışmada, Kudüs ve çevresi Haçlıların elindeyken (1099-1187) bölgeye gelmiş kişiler tarafından farklı zamanlarda kaleme alınan beş kaynağın içerisine dağılmış siyasî, askerî, toplumsal, ekonomik ve folklorik unsurları derlemek istedim. Anlatılar kimi zaman yolculuğun tehlikelerine, kimi zaman savaşın iktisadî hayata etkisine, kimi zamansa Kudüs Krallığı'ndaki türlü inançtan grupların durumlarına şahitlik ediyor. İnanıyorum ki bu pasajlar sadece alanın uzmanlarının değil Ortaçağ'a meraklı okuyucuların da ilgisini çekecektir. Anlatıları görsellerle desteklemek için, Kudüs ile çevresinin 19. yüzyılda çekilmiş ve sonradan renklendirilmiş fotoğraflarını kitabın ilgili noktalarına serpiştirdim. Zira bir nebze de olsa metinlerdeki havayı yansıttıklarını düşünüyorum. Bu fotoğraflar, günümüzde Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi'nde saklanan bir albümde yer almaktadır.

Son olarak, kitabın şekillenmesine destek olanlara minnettarlığımı belirtmek isterim. Bu kişilerin başında, çalışmayla ilgili her türlü kararla ilgili görüşüne başvurduğum sevgilim Özgü gelmektedir. Projeyle ilgili gel-gitleri her seferinde sabırla dinleyip görüşlerini belirtti. Ayrıca yönlendirmeleri ile destekleri için Dr. Muhittin Çeken'e ve sayın Ahmet Deniz Altunbaş'a teşekkürlerimi sunarım.

Abdurrahman Onur Çalışır

Derince - 2025

KISALTMALAR

bk.	: bakınız
CCCM	: Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis
çev.	: çeviren(ler)
dn.	: dipnot
ed.	: editör(ler) / edisyonu yapan
İng.	: İngilizce
km.	: kilometre
Lat.	: Latince
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
ss.	: sayfa sayıları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tr.	: Türkçe
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve devamı
Vd.	: ve diğerleri

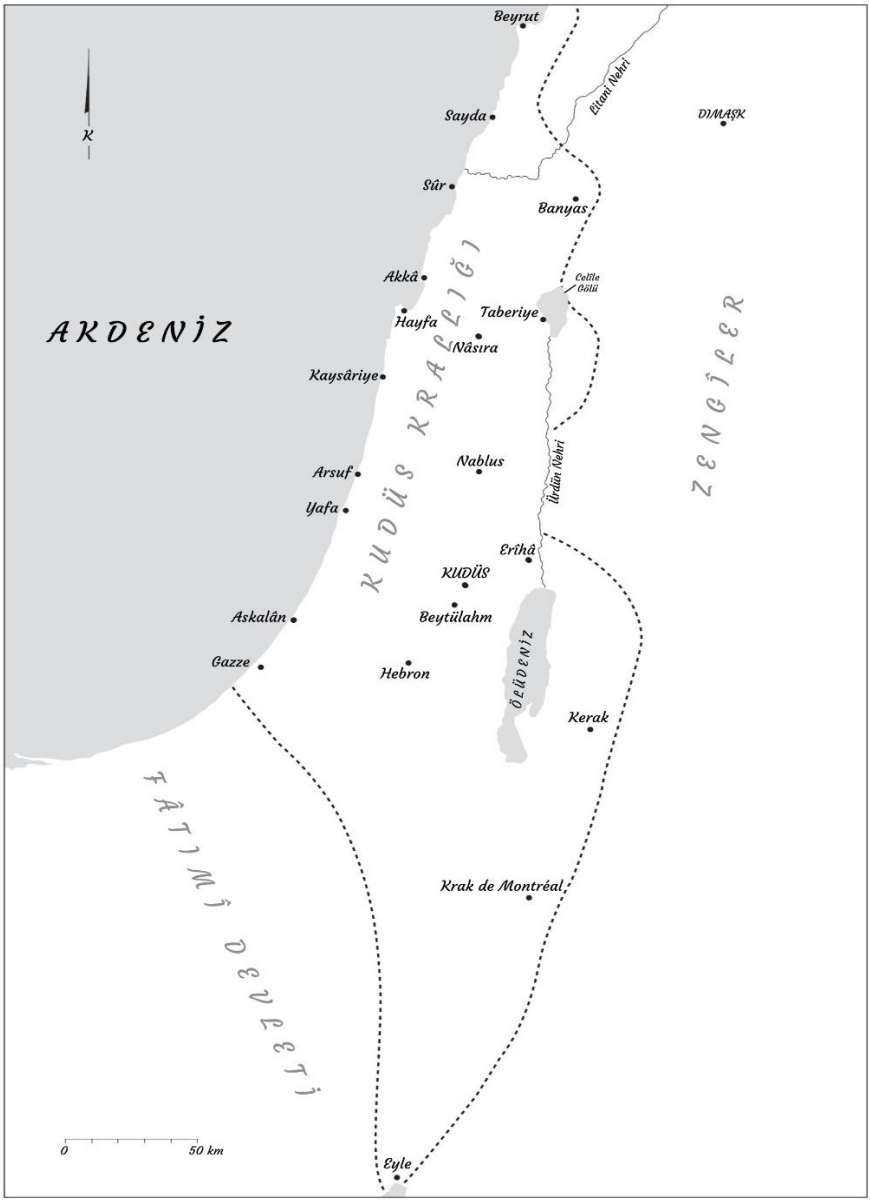

***Harita 1**: Kudüs Krallığı ve komşuları (1160 civarı)*

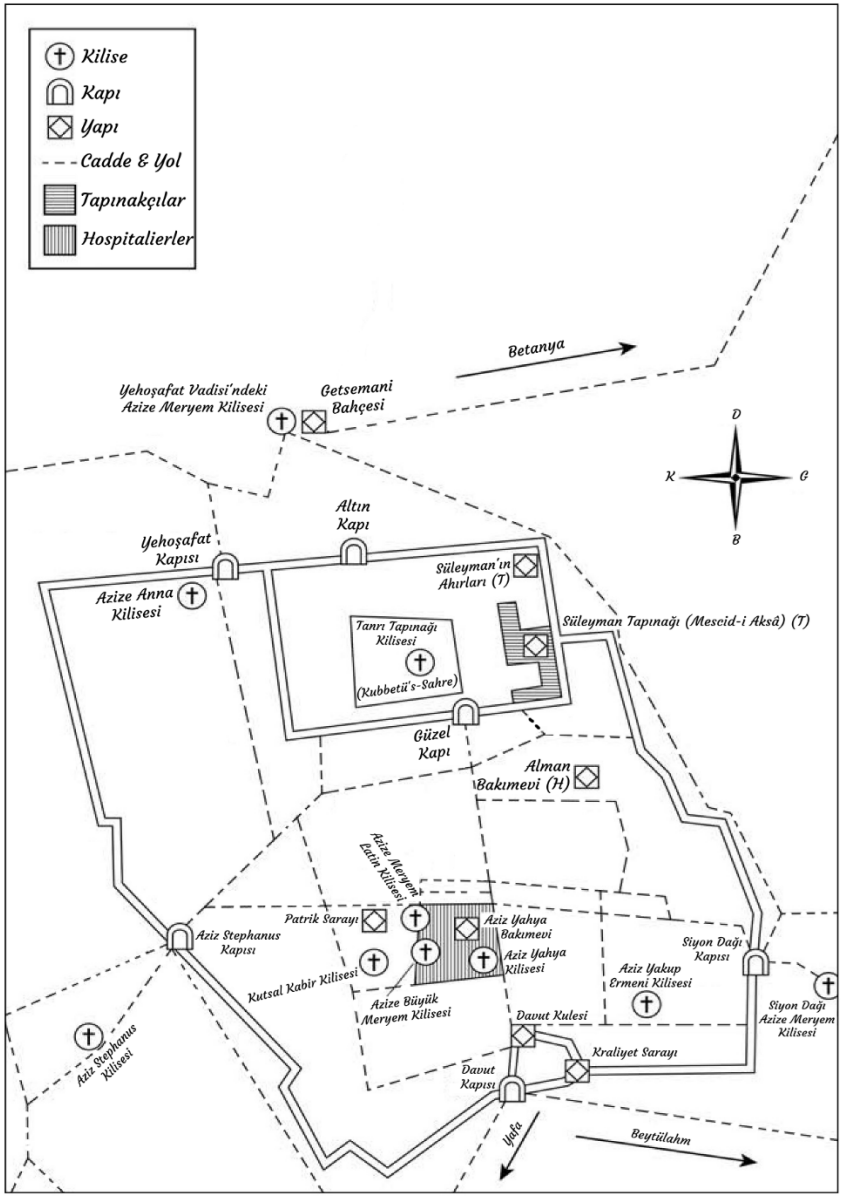

***Harita 2**: Haçlı hâkimiyeti döneminde Kudüs şehri ve önemli yapıları*

GİRİŞ

A- Hac ve Hacnameler

Hac, Hıristiyanlık inancında Kutsal Kitap kaynaklı bir ibadet şekli olmasa da Roma İmparatoru I. Constantinus'un Hıristiyan annesi Helena'nın (ö. 330) Filistin'e yaptığı hac yolculuğu sonrasında Hıristiyanlar arasında giderek yaygınlaştı. Hıristiyanlar Ortaçağ'da genel olarak 3 sebepten dolayı hac yaparlardı. İlk olarak, insanlar hac boyunca atlattıkları badireleri ve zorlukları, öbür dünya için hazırlık yeri olan bu dünyadaki serüvenleriyle özdeşleştiriyorlar ve hac yolculuğunda bunun temsilini görüyorlardı. İkinci olarak, azizlerden kalan kutsal emanetlerin (Lat. *reliquiae*) Tanrı tarafından kutsandığını düşündükleri için onların hastalıkları iyileştirmek gibi mucizeler gerçekleştireceğine inanıyorlardı ve bu yüzden kutsal emanetlerin bulunduğu ziyaretgâhlara hacca gidiyorlardı. Ve son olarak, hacca gitmek kişinin günahlarının kefaretini ödemesinin bir yolu olarak görülüyordu. Yolların tekinsizliğinden dolayı hac yapmak o kadar çetindi ki 8. yüzyıldan itibaren ağır suçlar işlemiş kişilere "hacca gitme cezası" bile verildiği oluyordu.

Azizlerin yadigârlarının bulunduğu yerler hac noktası olarak kabul görüyordu: İspanya'daki Santiago de Compostela, Roma, İstanbul ve tabi Kudüs en popüler hac merkezleriydi. Bunların arasından bizzat Hz. İsa'nın ayak bastığı topraklar olması hasebiyle Filistin'deki yerler kıymet bakımından bir adım öndeydi. Filistin'e hac seyahati yapan kişiler, 4. yüzyıldan itibaren hac yolculuklarını içeren anlatılar (Lat. *itineraria*) ve kutsal mekanları tasvir eden anlatılar (Lat. *descriptiones*) kaleme aldılar. Genel olarak *hacname* başlığında birleştirebileceğimiz bu anlatılar, yazan kişinin inancı uğruna katlandığı sıkıntıların deliliydi. Ayrıca oraları görme imkânı olmayanlara oraları betimlemiş ve gitme planı yapanlara da rehber hazırlamış oluyorlardı.

Akdeniz'in kuzeyi ile batısından Filistin'e yönelen hacı trafiği zaman zaman kesintiye uğrasa da Ortaçağ boyunca devam etti.

Fakat bu kesintilerden birisi, Selçuklu Türkleri ile Fâtımîlerin bölgeye hâkim olmaya mücadelesi verdikleri 11. yüzyılda yaşandı.[1] Eş zamanlı olarak Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki toprakları Selçuklulara kaybetmesi, Avrupa'da büyük yankılara sebep oldu. 1095 yılındaki Clermont Konsili'nde verdiği vaazda gelen haberleri ustalıkla propaganda malzemesine dönüştüren Papa II. Urbanus (ö. 1099), Katolikleri Kudüs'ü ve doğudaki dindaşlarını Müslümanların elinden kurtarmaya çağırdı. Bu uğurda gayret edeceklerin günahlarının bağışlanacağını müjdeledi. Papanın çağrısına kulak veren toplumun her kademesinden on binlerce kişinin katıldığı sefer, o dönemlerde *hac yolculuğu* (Lat. *peregrinatio*), katılımcıları ise *hacılar* (Lat. *peregrini*) olarak adlandırıldı. Tarihçilerin sonradan *Birinci Haçlı Seferi* adını vereceği bu fenomenin neticesinde sırasıyla Urfa'da (1098), Antakya'da (1098), Kudüs'te (1099) ve Trablus'ta (1109) Haçlı devletleri kuruldu. Sonrasında Kudüs Krallığı'nın Akdeniz sahilindeki liman şehirlerini birer birer ele geçirmesi, hacıların Avrupa'dan daha güvenli şekilde deniz yoluyla Filistin'e gelmelerini sağladı. Avrupa'nın güneyinden yelken açan gemiler sadece hacıları değil aynı zamanda soyluları, şövalyeleri ve din adamlarını Kutsal Topraklara taşıdı. Bunun sonucunda hem Kudüs Krallığı genişledi[2] hem de çoğunluğunu din adamlarının kaleme aldığı Latince hacname sayısında 12. yüzyılda kayda değer bir artış yaşandı. Kudüs 1187'de Sultan Selâhaddîn Eyyûbî tarafından fethedilinceye kadar Avrupalı hacılar Kudüs'e aktı. Ve bu hacılardan eli kalem tutanlar, dönemin yazı dili olan Latincede hacnameler yazdı.

[1] Dönemin Halepli tarihçisi El-Azîmî, 1093 yılı olaylarını anlatırken şöyle demektedir: "Sahil halkı, Frank ve Rum hacılarının Beytülmukaddes'e gitmelerine engel oldular." Bk. **Azimî Tarihi**, Tr. çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 28.

[2] Krallığın bu dönemdeki siyasî tarihi hakkında; bk. Sevtap Gölgesiz Karaca, **Kudüs Haçlı Krallığı Siyasî Tarihi (1099-1187)**, TTK Yayınları, Ankara, 2020.

B- Yazarlar ve Metinler

1) Anglosakson Saewulf

Saewulf'tan geriye yalnızca hacnamesi kaldığı için onun kimliğine dair bilgiler hacnamesinden gelmektedir. Buradan da anlaşılan İngiltere'den, Anglosakson kökenli bir din adamı olduğudur. 13 Temmuz 1102'de İtalya'nın güneyindeki Monopoli'den deniz yoluyla yola çıkan Saewulf, 12 Ekim 1102'de Yafa'da karaya ayak basmış ve hac yolculuğunu tamamladıktan sonra 17 Mayıs 1103'te yine Yafa'dan gemiye binerek geri dönüş yolculuğuna başlamıştır.[3]

Saewulf hacnamesinden seçtiğim pasajlar, hac yolculuğunun tehlikelerini, Kudüs'e giden kara yolunun tekinsizliğini ve Kudüs Krallığı'nın ilk yıllarında Müslümanlarla giriştiği savaşların çeşitli boyutlarını yansıtıyor. Çeviride hacnamenin benim ve R. B. C. Huygens tarafından yapılan edisyonlarını kullandım.[4] Ayrıca eski çevirimi gözden geçirerek uygun gördüğüm yerlerde bazı ufak değişikliklere gittim.

2) Fransız Rahip Rorgo Fratellus

Fransa'nın kuzeyindeki Ponthieu Kontluğu'nda doğan Rorgo Fratellus, 1110 civarında Filistin'e geldi. 1119'da Celîle Prinkepsi Joscelin de Courtenay'nin şansölyesi ve 1121'de Nâsıra Kilisesi'nde şapel rahibiydi. Rorgo pek çok önemli kişiye hediye ettiği eserini, çok yüksek ihtimalle 1128-1132 yılları arasında kaleme

[3] Saewulf'un kimliği ve seyahati hakkında genel bilgi için; bk. Abdurrahman Onur Çalışır, "Saewulf'un Hac Seyahatnamesi, 1102-1103: Kudüs Krallığı'nın İlk Yıllarına Dair Bir Anlatı (Analiz, Çeviri ve Yeni Edisyon)", **Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi**, Sayı: III, 2021, ss. 5-7.

[4] Bk. Çalışır, "Saewulf", ss. 51-65; R. B. C. Huygens (ed.), **Peregrinationes Tres: Saewulf, Iohannes Wirziburgensis, Theodericus**, CCCM 139, Brepols, Turnhout, 1994, ss. 59-77.

aldı. 1140'tan önce şansölyelikten ayrıldı. 1148'de başdiyakoz olmuştu bile ve 1150'lerin ortasında hayatını kaybetti.[5]

Rahip Rorgo'nun eserinden seçtiğim kısımlar ağırlıklı olarak siyasî tarihle ilgilidir. Fakat onun özellikle Kudüs'ün ilk haçlı hükümdarı Godefroi de Bouillon'un mezar yazıtını kayda geçirmiş olması son derece önemlidir. Zira bu mezar günümüze ulaşmamıştır. Çeviride, P. C. Boeren tarafından yapılan en güncel edisyon kritikli metni kullanmakla beraber Melchior de Vogüé edisyonunu da göz önünde bulundurdum.[6]

3) Alman Rahip Johannes

Alman hacı Johannes, hacnamesinin başında Würzburg Kilisesi'nden bir rahip olduğunu belirtmektedir. Yazdıklarından seyahatini 1160 ile 1170 yılları arasında gerçekleştirdiğini anlıyoruz. Kudüs Krallığı'nın tarihine ilişkin bilgiler vermesinin yanı sıra özellikle topografyaya ve dinî yapıların mimarisine dair veriler sunmaktadır.[7]

Rahip Johannes'ten aldığım pasajlar ekonomik hayata, askerî tarikatların Kudüs'teki merkezlerine, Alman Haçlıların Fransızların gölgesinde kalmasına ve her 15 Temmuz'da Birinci Haçlı Seferi'nde ölenler için düzenlenen anma törenine dairdir. Çeviride hacnamenin R. B. C. Huygens tarafından yapılan en güncel edisyon kritikli metnini esas aldım.[8]

4) Alman Keşiş Theoderich

Maalesef Theoderich'in kimliği konusunda hiçbir bilgi bulunmuyor. Kimi tarihçiler, Würzburglu Rahip Johannes'in hacnamesini ithaf ettiği kendi kilisesinden hemşehrisi Dietrich adlı

---

[5] P. C. Boeren (ed.), **Rorgo Fretellus de Nazareth et sa description de la Terra Sainte: Histoire et édition du texte**, New-Holland Publishing, Amsterdam, 1980, ss. VIII-XI, XXI.

[6] Bk. Boeren, **Rorgo Fretellus de Nazareth**, ss. 6-44; Melchior de Vogüé, **Les églises de la Terre Sainte**, Librairie de Victor Didron, Paris, 1860, ss. 412-33.

[7] Alan V. Murray, "John of Würzburg", **The Crusades: An Encyclopedia**, Cilt: II, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio, California, 2006, s. 695.

[8] Bk. Huygens, "Iohannes Wirziburgensis", ss. 79-141.

kişinin Theoderich olduğunu düşünmektedirler. Elimizde onun kimliğine dair kullanabileceğimiz yegâne materyal olan hacnamesinden anlaşılan Alman olduğu ve seyahatini 1171'den sonra ve 11 Temmuz 1174'ten önce gerçekleştirdiğidir.[9]

Keşiş Theoderich'in hacnamesinden seçtiğim kısımlar, Kudüs'teki askerî ile sivil yapıları, Tapınak ile Hospitalier şövalyelerinin Kudüs'teki merkezlerini, Kudüs Krallığı'na ait Akkâ ile Sûr şehirlerinin tasvirini, savaşların sonuçlarını ve Haçlı boyunduruğu altında çalışan Müslümanların durumu gibi orijinal anlatılar içermektedir. Nitekim nicelik bakımından en çok Keşiş Theoderich'ten alıntı yaptım. Türkçe çeviride anlatının R. B. C. Huygens tarafından yapılan en güncel edisyon kritikli metnini kullandım.[10]

5) *Tractatus de locis et statu sancte*

13. yüzyıldaki tarih yazarları tarafından sıklıkla kullanılan *Tractatus de locis et statu sancte*, sonradan Filistin'e gelmiş adını bilmediğimiz Avrupalı bir din adamı tarafından kaleme alınmıştır. Başlığı bir inceleme (Lat. *tractatus*) olduğu izlenimi verse de içerik açısından hacnamelerle pek çok ortak özelliğe sahiptir. Bu nedenle bu kaynağı da rahatlıkla hacnamelerin arasına dâhil edebiliriz.

Kudüs Krallığı'nın siyasî, dinî ve toplumsal yapısının yanı sıra krallığın topografyası üzerine kaleme alınmış metnin ne zaman yazıya geçirildiği ise tartışmalıdır. Metnin ilk edisyon kritikli neşrini yapan tarihçi Benjamin Z. Kedar, eserde verilen tarihî bilgilere dayanarak onu 1168-1187 arasına tarihlemiş ve eserde verilen 1198 yılına ait bir bilginin metne daha sonra başka birisi

[9] **Theoderich's Description of the Holy Places**, İng. çev. Aubrey Stewart, PPTS, Londra, 1891, s. III vd.; Timothy S. Jones, "Theoderic", **Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia**, ed. John Block Friedman ve Kristen Mossler Figg, Routledge, New York, 2000, ss. 598-9.
[10] Bk. Huygens, "Theodericus", ss. 143-97.

tarafından eklendiğini ifade etmiştir.[11] Ancak dilbilimci Paolo Trovato, dilbilimsel metotlarla eserin başka kopyaları üzerine yaptığı analizler sonucunda, *Tractatus*'un 1198'den sonra muhtemelen Akkâ'da kaleme alındığını iddia etmiştir.[12] Nitekim kaynak üzerine ayrı ayrı mesai harcayan bu iki sosyal bilimci, sonrasında birlikte metnin yeni bir neşrini yayımlamaya karar vermişlerdir.[13]

Tractatus'un ne zaman yazıya döküldüğü bir kenara bırakılırsa, araştırmacılar anlatının Kudüs Krallığı'nın 1187'den önceki hâli hakkında bilgi verdiğinde hemfikirdir. Benim de derlememde ona yer vermemin sebebi budur. Öte yandan *Tractatus* benzerlerinin ötesinde bir veri çeşitliliğine sahiptir. Adeta Kudüs Krallığı'nın fotoğrafını çekmektedir: Ondan derlemeye aldığım kısımlar Kudüs Krallığı'nın siyasî ile dinî teşkilatı, toplumsal çeşitliliği ve topografyası hakkında olan pasajlardır ki bunlar anlatının çok büyük kısmını oluşturmaktadır. Çeviride kaynağın Benjamin Z. Kedar tarafından yapılan en son edisyon kritikli metnini esas aldım.[14]

C- Çeviri Yöntemi ve Yapılan Tercihler Üzerine

Çeviri metinlerde yazarların dilini, ideolojisini ve üslubunu korudum. Ek bilgi gerektiren yerlerde dipnotlarda açıklama yaptım. Bazı cümlelerde anlamı daha açık hâle getirmek için nadiren de olsa köşeli parantezler içerisinde [ ] çeviri metne kelimeler ekledim. Orijinal metinlerde yer alan çeviri metinde verilmesine gerekli görmediğim kısımları ise parantez içerisinde (…) belirttim.

---

[11] Benjamin Z. Kedar, "The 'Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane'", **The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton** içinde, ed. John France ve William G. Zajac, Routledge, Abingdon ve New York, 2016, ss. 119-20.

[12] Paolo Trovato, **Everything You Always Wanted to Know about Lachmann's Method: A Non-Standard Handbook of Genealogical Textual Criticism in the Age of Post-Structuralism, Cladistics, and Copy-Text**, İng. çev. Federico Poole, Libreriauniversitaria.it, Padova, 2014, s. 286.

[13] Benjamin Z. Kedar ve Paolo Trovato, "New perspectives on 'Tractatus de locis et statu sancte terre Jerosolimitane'", **Storie e linguaggi: Rivista di studi umanistici**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2018, s. 7.

[14] Bk. Kedar, "The Tractatus", ss. 123-31.

Ek bilgi ve açıklama gerektiren yerlerde dipnotlara başvurdum. Manzum şekilde yazılmış mezar kitabelerini, motamot olarak çevirmektense, cümlelerin anlamlarını tamamen koruyarak yine manzum şekilde Türkçeye çevirmeyi tercih ettim. Yazarların şahsiyetlerin isimleriyle birlikte andığı kutsaliyet sıfatları olan *venerabilis* sıfatını "muhterem", *beatus* sıfatını "mübarek", *sanctus* sıfatını "aziz" olarak çevirdim. Haçlıların adları Türkçe literatürde genellikle Fransızca yazılışlarıyla kullanılmaktadır. Ben de bu geleneği takip ettim. Bu hususta tek istisnayı Rahip Johannes'in alıntılarında yaptım ki bunun sebebini ilgili yerlerde dipnotta belirttim. Müslümanların isimleri ve Filistin'deki yer adları için ise *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki yazılışları göz önünde bulundurdum. Kutsal Kitap'a yapılan atıflarda *Kitab-ı Mukaddes Şirketi*'nin Türkçe çevirisini kullandım.

1) Anglosakson Saewulf (1102-1103)

I – Yafa Kıyılarında Korkunç Fırtına

"Karaya yanaştığımız o gün[15], Tanrı'nın harekete geçirdiğine inandığım birisi bana 'Efendim, şimdi karaya çıkın. Bu akşam yahut seher vakti fırtına çıkabilir ve karaya çıkamayabilirsiniz' dedi. Bunu duyunca derhal karaya çıkma isteğine kapıldım. Bir tekne kiraladım ve bana ait olan her şeyle birlikte karaya çıktım. Diğer yandan ben karaya çıkarken deniz kabarıyordu. Dalgalanma arttı ve şiddetli bir fırtına çıktı. Fakat Tanrı'nın destekleyici lütfuyla zarar görmeden kıyıya ulaştım.

***Fotoğraf 1**: Denizden Yafa şehri, kayalıklar ve açıkta bekleyen gemilerdeki yolcuları kıyıya taşıyan tekne*

[15] 12 Ekim 1102

Ayrıca neler mi oldu? Konaklama amacıyla şehre girdik. Epeydir süren zahmetten dolayı mahvolup bitap düşmüştük. Kendimize gelip dinlendik. Gel gör ki sabahleyin[16] *kiliseden gelirken denizin gürültüsünü, insanların çığlıklarını duyduk. Herkes daha önce işitmedikleri bu şeyler yüzünden koşuşturuyor ve hayret ediyordu. O esnada bizler korkup koşarak diğerleriyle birlikte sahile geldik. Oraya vardığımızda fırtınayı, dağların tepesine doğru yükselirken gördük. Kadınlı erkekli boğulmuş sayısız insanın acınası şekilde sahilde yatan cesetlerine baktık. Aynı zamanda birer birer devrilip küçük parçalara ayrılmış gemileri gördük. Kimse denizin uğultusundan ve gemilerin parçalanışından başka bir şey işitemiyordu. Çünkü* [bunlar] *insanların bağırışlarını ve tüm kargaşanın gürültüsünü bastırmıştı. Diğer yandan son derece geniş ve sağlam olan ve ayrıca çok miktarda tahılla, başkaca mallarla, gelen giden hacılarla dolu olan bizim gemilerimiz, her ne kadar çapaları ile halatları sayesinde açık denizin üstünde direniyor olsalar da aynı şekilde dalgalar tarafından savruluyorlardı. Hangi göz, gemi direklerinin fırtınanın dehşetinden nasıl kırıldıklarını, malların sağa sola nasıl savrulduklarını görüp de gözyaşlarını tutabilecek kadar çok sert ve taşlaşmıştır? Uzun bir süre geçmemişti ki dalgaların veya mevcelerin şiddetiyle çapaların yerlerinden çıktığını, halatların ise koptuğunu gördük. Dalgaların şiddetiyle mahvolan gemiler, tüm umudu yitirmiş hâlde,* [dalgalar tarafından] *kâh yukarı doğru kaldırılıyor, kâh dibe çekiliyor, denizin dibinden en nihayetinde kumsala ya da kayalıklara doğru peyderpey fırlatılıyorlardı. Gemiler orada çok acınası bir şekilde bir taraftan diğer tarafa çarpıyorlardı, fırtına tarafından orada birer birer parçalanıyorlardı. Ne rüzgârların şiddeti yüzünden hasar almadan açık denize dönebilirlerdi ne de kumsalın yüksekliği onlara zarar görmeden kıyıya ulaşma izni verirdi. Lakin tüm umutlarını yitirmiş hâlde kimisi gemilere, kimisi gemi direklerine, kimisi serenlere, kimisi çapraz gemi kirişlerine tutunan denizcilerin ve hacıların acıklı hallerini anlatmanın ne yararı var? Daha ne anlatayım ki? Sersemleyerek mahvolan bazıları hemen oracıkta boğuldu; birçok kişiye inanılmaz görünebilir ancak kendi*

[16] 13 Ekim 1102

gemisine tutunan bazı kişilerin keresteler yüzünden kesilerek öldüklerini gördüm. Diğer yandan bazıları da asılıp çektikleri gemi kalaslarından dolayı tekrar denizin dibine doğru çekiliyorlardı. Nasıl yüzüleceğini bilen kimseler ise bilerek kendilerini dalgalara bıraktılar ve çoğu bu şekilde can verdi. Doğrusu kendi gücüne güvenen pek az kişi sağ salim sahile ulaştı. Ben sahilden ayrılmadan önce, kimisine Dormundi, kimisine Gulafri, kimisine genellikle Catti denilen hepsi hacı veya mal yüklü otuz büyük gemiden olsa olsa yedi tanesi hasar görmemiş hâlde duruyordu. O gün kadın-erkek binden fazla insan öldü. Doğrusu hiçbir göz tek bir gün içerisinde bundan daha büyük bir ızdıraba şahit olmamıştır."[17]

II – Yafa-Kudüs Yolunda Tehlikeli Yolculuk

"*Yafa'dan iki günlük yolculuk mesafesindeki Kudüs şehrine doğru, çok çetin ve çok tehlikeli dağlık bir yol üzerinden tırmanışa geçtik.*[18] *Çünkü her zaman Hıristiyanlara tuzaklar kurup gizlenen Sarazenler*[19]*, dağların mağaralarında ve kayalıkların oyuklarında saklanırlar. Gece gündüz teyakkuz hâlinde kalarak her daim saldırabilecekleri kişileri yahut kafilesi olmayanları ya da yorgunluk yüzünden kafilenin gerisinde kalanları dikkatlice tespit ederler. Bir anda her yerde görülüp birden yok olurlar. Bu yolculuğu yapan herkes bunu ve vahşi hayvanlar tarafından tamamen lime lime edilmiş sayısız insan cesedinin yolda ve yolun yakınında nasıl yattığını görebilir. Hıristiyanların cesetlerinin orada gömülmemiş hâlde yatmasına şaşırabilirsiniz. Ancak buna hiç de hayret edilmesin. Çünkü orada toprak azdır ve kayalık zemin kolayca kazma imkânı*

---

[17] Çalışır, "Saewulf", §7, ss. 53-4; Huygens, "Saewulf", ss. 62-3.

[18] Kudüs şehri denizden yaklaşık 800 metre yüksektedir. Kudüs'e batıdan, Yafa'dan başlayıp Remle üzerinden gelen yol önce bir ovadan geçer. Fakat yolun Remle'den sonra Kudüs'e kadar olan kısmı dağlardan geçmektedir. Aynı durum kuzeyden, güneyden ya da doğudan gelen yollar için de geçerlidir. Nitekim 10. yüzyılın önemli coğrafya eseri yazarlarından olan İbn Havkal, kitabı *Sûretü'l-Arz*'da bu durumu şöyle ifade etmektedir: "*Kudüs Filistin'in en yüksek noktasındadır. Her taraftan buraya tırmanılarak gelinir.*" bk. İbn Havkal, **10. Asırda İslâm Coğrafyası**, Tr. çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 168.

[19] Yani Müslümanlar

sunmaz. Ayrıca orada toprak olsaydı bile, kim kafilesini terk edip orada yalnız başına yol arkadaşı için mezar kazacak kadar aptaldır ki? Eğer birisi bunu yaparsa yol arkadaşından ziyade kendisi için bir mezar hazırlar. O yolda şüphesiz sadece fakirler ve güçsüzler değil aksine zenginler ve güçlüler de tehlike içerisindedir. Çoğu Sarazenler tarafından öldürülür.[20] *Daha fazla sayıdaki insan ise sıcaklık ve susuzluktan, pek çoğu içecek kıtlığı yüzünden, birçoğu da aşırı derecede içmekten ölür. Öte yandan biz tüm kafilemizle birlikte hasretini çektiğimiz yere*[21] *zarar görmeden ulaştık."*[22]

---

[20] Saewulf'un seyahati esnasında Kudüs'te olan Chartreslı Rahip Fulcher de sahil şehirlerinde yaşayan Müslümanların, Remle-Kudüs yolu çevresindeki dağlarda mağaralarda gizlenerek yoldaki hacılara saldırdıklarını ifade etmektedir bk. Heinrich Hagenmeyer (ed.), **Fulcheri Carnotensis Historia Hierosolymitana**, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1913, II:IV:3, ss. 373-4 (bundan sonra "Fulcherius Carnotensis, **Historia Hierosolymitana**"). Yine aynı yazarın 1107 Kasım'ına tarihlediği bir olaya göre; Askalân şehrinden gelen Fâtımîler aynı yol üzerinden Kudüs'e gitmekte olan Haçlı askerlerine saldırı düzenlemişlerdir bk. Fulcherius Carnotensis, **Historia Hierosolymitana**, II:XXXVII:2-5, ss. 514-8. 12. yüzyılda Şeyzer'i yöneten Münkızîlere mensup emir ve edip Üsâme ibn Münkız, hatıralarını anlattığı *Kitâbü'l-İʿtibâr* isimli eserinde bu tür yağma akınlarına katılmış Bedi es-Süleyhi adlı bir emirden bahseder. Üsâme, Emir Bedi'ye yüzündeki iki yara izini sorunca şu cevabı alır: "*Gençken yağmalara piyade olarak Askalân'dan katılırdım. Bir gün Kudüs yoluna doğru gittim. Hedefim Frenk hacılardı. Onlardan bir grupla karşılaştık. İçlerinden mızrak taşıyan birisiyle çarpıştım. Karısı ahşaptan yapılmış içi su dolu küçük bir testiyle adamın arkasında duruyordu. Bu ilk mızrak yarasını o adam yaptı ki tam o anda ona vurdum ve onu öldürdüm. Sonrasında karısına doğru ilerledim. Kadın ahşap testiyle yüzüme vurdu ve diğer yarayı yaptı. Her iki yara da yüzümde iz bıraktı.*" bk. **An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usāmah Ibn-Munqidh (Kıtāb al-Iʿtıbār)**, İng. çev. Philip K. Hitti, Columbia University Press, New York, 1929, s. 158 (bundan sonra "Üsâme ibn Münkız, **Kitâbü'l-İʿtibâr**").

[21] Yani Kudüs

[22] Çalışır, "Saewulf", §8, s. 55; Huygens "Saewulf", ss. 63-4. Saewulf'un kaydından da anlaşılan kara yollarının tekinsizliği ve hacılara yönelik saldırılar, yaklaşık 15 yıl sonra Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın hac yollarını ve hacıları korumak misyonuyla kurulmasına neden olacaktı; bk. Malcolm Barber, **Yeni Şövalyelik: Tapınak Tarikatının Tarihi**, Tr. çev. Berna Ülner, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, ss. 19-21.

III – Savaşlarda Zarar Gören İbadethaneler

"*Aziz Stephanus'un taşlanması surların*[23] *dışarısında, kuzey tarafında yaklaşık iki yahut üç arbalet oku atımı mesafede gerçekleşmiştir ki orada çok güzel bir kilise inşa edilmişti. Bu kilise paganlar*[24] *tarafından tamamen yıkılmış. Benzer şekilde Kudüs'ün batısında, yaklaşık bir mil uzaklıktaki bulunan, Kutsal Çarmıh'ın yapıldığı yerdeki çok güzel ve son derece gösterişli olan Kutsal Çarmıh Kilisesi*[25] *de paganlar yüzünden terk edilmiş. Ancak yine de çevresindeki yapılar ve hücreler dışında çok fazla harap hâlde değildi.* (…) *Efendimiz İsa Mesih'in yetmiş iki öğrencisinden*[26] *birisi olan Aziz Sabas'ın onuruna inşa edilmiş çok güzel ve çok büyük olan manastır, Kutsal Çarmıh Kilisesi'nin batısında yaklaşık üç mil mesafede. Önceden burada üç yüzden fazla Yunan keşiş, kenobitçe yaşam sürüp*[27] *Tanrı'ya ve azize ibadet edermiş. Biraderlerinin çok büyük bir kısmı Sarazenler tarafından öldürülmüş lakin bazıları şehir surlarının içerisindeki, Davut Kulesi'nin yakınlarındaki aynı azize adanmış başka bir manastırda adanmış şekilde keşişlik yapmaya devam ediyorlar. Diğer manastır ise tamamen viran hâlde terk edilmiştir. Yahudiye'deki Beytülahm şehri, Kudüs'ten güney istikametinde altı mil uzaklıkta. Efendimizin annesine adanmış çok büyük ve muhteşem Mübarek Bakire Meryem Manastırı*[28] *hariç, orada Sarazenler tarafından yaşanılabilir hiçbir şey bırakılmamış, tıpkı Kudüs şehrinin surlarının dışındaki diğer tüm kutsal mekânlar gibi her şey mahvedilmiş.*"[29]

---

[23] Kudüs surları

[24] Yani Müslümanlar. Dönemin Avrupalıları arasında yanlış şekilde Müslümanların putperest olduklarına dair inanç yaygındı.

[25] Günümüzde Kutsal Çarmıh Manastırı olarak kullanılmaktadır.

[26] Bk. Luka 10:1-24.

[27] *Kenobit* keşişler belirli bir cemaat içerisinde, bir tarikata mensup bir şekilde ve çeşitli kurallar dâhilinde yaşayan keşişlerdir. Buna karşın *ankorit* keşişler ise gezici bir yaşam sürerlerdi ve toplumdan tecrit içerisinde hayatlarına devam ederlerdi.

[28] Doğuş Kilisesi

[29] Çalışır, "Saewulf", §18-19, ss. 60-1; Huygens, "Saewulf", s. 71.

IV – Doğu'nun Misafirperverliği

"*Nâsıra ile Celîle Gölü arasında, neredeyse tam ortada Roma denilen bir kasaba var. Nâsıra sağında, Celîle Gölü solunda kalır. Akkâ'dan Taberiye'ye giden herkes burada ağırlanıyor.*"[30]

V – Filistin'in Sahil Kentleri ve Sahipleri

"*Kudüs şehri ile onun sınırları dâhilinde kalan kutsal mekânları tek tek yapabildiğimiz kadar etraflıca inceledikten ve de ibadet ettikten sonra, Hamsin Yortusu'nda*[31] *memleketimize dönmek amacıyla Yafa'da gemiye bindik. Lakin Sarazenlerden korktuğumuz için filolarından çekinerek, gelirken yaptığımız gibi Adriyatik Denizi'nin*[32] *açıklarından geçmeye cüret etmedik. Bu yüzden bazıları Frenklerin elinde olan, bazılarına hâlâ Sarazenlerin sahip olduğu sahil şehirlerinin yanından geçtik. Bu şehirlerin şunlardı: Yafa'nın en yakınında olan ve Latincede Azotus denilmesine karşın halk arasında genellikle Arsuf denilen şehir; sonrasında Filistin Kaysâriye'si, onun sonrasında Hayfa ki bu şehirlere kralların en seçkini olan Baudouin*[33] *sahip. Hemen sonra Ekron*[34] *denilen son derece güçlü bir şehir olan Akkâ; sonrasında Sûr ve Saegete ki bunlar Tyrus ve Sayda'dır. Daha sonra Cebele, akabinde Beyrut ve sonra Dük Raymond'un*[35] *sahip olduğu Antartus.*[36] *Bunların ardından Gilboa Dağları'nda bulunan Cübeyl, sonrasında Trablus ve Lazkiye.*[37] *Yanlarından geçtiğimiz şehirler bunlardı.*"[38]

---

[30] Çalışır, "Saewulf", §25, s. 63; Huygens, "Saewulf", ss. 74-5.
[31] 17 Mayıs 1103
[32] Yani Akdeniz
[33] Kudüs Kralı I. Baudouin de Bologne (1100-1118)
[34] Saewulf Kutsal Kitap'ta geçen Ekron (bk. 1. Makabeler 10:89) kentini Akkâ zannetmektedir.
[35] Birinci Haçlı Seferi'nin liderlerinden Toulouse Kontu IV. Raymond de Saint-Gilles
[36] Tartus olarak da anılır.
[37] Saewulf, Sayda ile Lazkiye arasında bulunan şehirlerin güneyden kuzeye doğru sıralanmasında hata yapmıştır. Doğru sıra şu şekilde olmalıdır: Sayda → Beyrut → Cübeyl → Trablus → Antartus → Cebele → Lazkiye.
[38] Çalışır, "Saewulf", §27, ss. 63-4; Huygens, "Saewulf", ss. 75.

VI – Açık Denizde Fâtımî Filosuyla Karşılaşma

"*Hamsin Yortusu'ndan sonraki çarşamba günü*[39]*, biz Hayfa ile Akkâ arasında denizde yol alırken, Chaldaealıların Kudüs kralına karşı verdiği savaşta onlara yardım etmek için ordusuyla birlikte Babil'e giden, Sûr ile Sayda şehirleri amiraline ait yirmi altı Sarazen gemisi gözlerimizin önünde belirdi.*[40] *Yafa'dan bizimle birlikte gelen hacılarla dolu gemilerden ikisi ise bizim gemimizi tek başına bırakarak daha hafif oldukları için küreklerine asılıp Kaysâriye'ye kaçtı. Sarazenler ise gemimizin her taraftan etrafını sardılar, yaklaşık bir ok atımı mesafede uzunca bir süre pusuda beklediler ve böyle bir ava rastladıkları için sevindiler. Diğer taraftan Mesih uğruna ölmeye hazırlanan bizimkiler, silahlarını kuşandılar ve zaman el verdiğince gemimizin başı ile kıçını*[41] *silahlarla donatıp sağlamlaştırdı. Çünkü dromonumuzda müdafaa yapabilecek yaklaşık iki yüz adam bulunuyordu. Lakin yaklaşık bir saat sonra ordu komutanı, istişare ettikten sonra, denizcilerinden birisini yaptığımız her şeyi tam olarak tespit edebilsin diye, çok yüksek olduğu için gemisinin direğine tırmanmasını emretti. Denizcisinden savunmamızın metanetini öğrenince yelkenleri açıp açık denizin yolunu tuttu. Böylece Tanrı o gün şefkatiyle bizi düşmanlardan kurtardı. Fakat daha sonra bizimkilerin Yafa'dan yola çıkan gemilerinden üçünü ele geçirdiler ve onların ganimetleriyle zengin oldular.*"[42]

---

[39] 20 Mayıs 1103

[40] Sûr ile Sayda'dan yola çıkan bu Fâtımî filosu, o sıralarda Kudüs Kralı I. Baudouin'in kuşattığı Akkâ garnizonunun yardımına gidiyordu. Saewulf'un Chaldaealılar olarak kastettiği Suriye'deki Fâtımîlerdir. Lakin yazarın Babil'den kastının neresi olduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır.

[41] Daha önceki çevirimde "kulecik" olarak çevirdiğim *castellum* kelimesini şimdi "başı ile kıçı" olarak çevirmeyi tercih ettim. Çünkü öncelikle "kale", "müstahkem mevki", "sığınak" anlamlarına gelen *castellum* kelimesinin, bir geminin "başı ve kıçı" için kullanıldığını daha sonra öğrendim; bk. C. du Cange (Vd.), "3 castellum", **Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis**, Cilt: 2, L. Favre, Niort, 1883, s. 210c.

[42] Çalışır, "Saewulf", §28, s. 64; Huygens, "Saewulf", ss. 75-6.

2) Fransız Rahip Rorgo Fratellus (1128-1132 arası)

I – Krak de Montréal Kalesi ve Baudouin de Boulogne

"*Arabistan'da, Abarim Dağı*[43] *ile Sînâ arasında Montréal*[44] *bulunur. Şu meşhur yorulmak nedir bilmez aslan, önce ilk Urfa kontu ardından Kudüs'teki ilk Frenk kralı olan Baudouin de Boulogne*[45]*, Arabistan'ı Hıristiyanların boyunduruğu altına almak ve Davut'un krallığını*[46] *savunmak amacıyla, Montréal'i sağlam bir kale olarak yeniden inşa ettirmişti.*"[47]

II – Celîle Prinkepsi Gervais de Bazoches'un Dımaşk Atabeyi Tuğtegin Tarafından Öldürülmesi (1108)

"Soylu bir Frenk ailesinden gelen üçüncü Celîle Prinkepsi Gervais de Bazoches, Spinetum düzlüklerinde[48] *Suriye Kralı Tuğtegin'in*[49] *galip gelmesi üzerine esir düşüp Tuğtegin tarafından Dımaşk'a götürüldü. Kısa süre sonra bu Tuğtegin, kendisini şarap içmeye verip de orada Gervais'nin kafasını kesince*[50]*, Tanrı'nın nazarında onu*

---

[43] Eski Ahit'te geçen ve Ölüdeniz'in doğu-güneydoğusunda bulunduğu anlaşılan dağlardan birisidir.

[44] Arapça Şavbek (شوبك) denilen Krak de Montréal Kalesi, Ölüdeniz'den Kızıldeniz'e uzanan yol üzerinde stratejik bir konumdaydı. Mısır-Suriye-Arabistan arasındaki ticaret yollarının kontrolü bakımından hayatî önemi vardı. Günümüzde Ürdün topraklarında bulunmaktadır.

[45] Urfa Kontu (1098-1100) ve Kudüs Kralı (1100-1118) I. Baudouin de Boulogne

[46] Yani Kudüs Krallığı

[47] Boeren, **Rorgo Fretellus de Nazareth**, s. 18. Kudüs Kralı I. Baudouin, Montréal Kalesi'ni 1115 yılında inşa ettirdi; bk. Boeren, **Rorgo Fretellus de Nazareth**, s. 18 dn. 23.

[48] *Spinetum* dikenli çalılık demektir. Buranın neresi olduğu kesin olarak belli değilse de çarpışma Taberiye yakınlarında gerçekleşmişti.

[49] Dımaşk Atabeyi Tuğtegin (1104-1128)

[50] Prinkeps Gervaise, Atabey Tuğtegin tarafından özgürlüğü için biçilen fidye bedeli Kudüs Kralı I. Baudouin de Bologne tarafından reddedilince öldürüldü; bk. Albert of Aachen, **Historia Ierosolimitana**, ed. ve İng. çev. Susan B. Edgington, Clarendon Press, Oxford, 2007, X:56, s. 770 (bundan sonra "Albertus Aquensis, **Historia Ierosolimitana**")**.** Dönemin çağdaşı Üsâme ibn Münkız'e göre Atabey Tuğtegin, 1119'da esir düşen diğer bir Haçlı soylusu Zerdana ile Sahyun

kutlu bir şehit yapmış oldu. Ertesi gün kendisine gelince, fazlasıyla değerli bir adamı böyle çılgınca öldürdüğü için üzüntüyle ve öfkeyle doldu. Onu başı olmadan toprağa verdirdi. Kafatasını ise sanki Gervais'den kalan aziz bir hatıraymış gibi saklayıp altın ile kıymetli taşlarla güzelce süsleterek ondan içki içti."[51]

III – Müslümanların Kurban Bayramı

"*Nablus'un daha yukarısındaki Luzan*[52]*, Nablus'tan bir mil uzaklıkta. Yebûsîler*[53] *tarafından kurulmuştur. İbrânîcede Ulamaus denir. İbrâhim, çocukları dağın eteğinde bir eşekle kendisini beklemekteyken, meleğin emri üzerine oğlu İshak'ı burada kurban etmek istemiş. Akabinde İshak'ın yerine bir koç kurban edilmiş.*[54] *Kâfirler*[55] *İbrâhim'e öykünerek her sene bunu tekrar ediyorlar.*

Hâkimi Cüzzamlı Robert'in de içkiliyken kılıcıyla kafasını kesmiştir; bk. Üsâme ibn Münkız, **Kitâbü'l-İʿtibâr**, ss. 149-50.

[51] Boeren, **Rorgo Fretellus de Nazareth**, s. 23 dn. e.; Vogüé, **Les églises de la Terre Sainte**, s. 422. Atabey Tuğtegin'in Gervais'nin kafatasından içki içtiğine dair bilgi Memlükler döneminde yaşamış tarihçi İbnü'l-Furât (ö. 1405) tarafından *Tarihu'd-düvel ve'l-mülûk* adlı eserinde de yer almaktadır; bk. U. ve M. C. Lyons (ed. ve İng. çev.), **Ayyubids, Mamlukes and Crusades: Selections from the Tārīkh al-Duwal waʾl-Mulūk of Ibn al-Furāt**, Cilt: 2, W. Heffer and Sons LTD, Cambridge, 1971, ss. 45-6. Ancak olayın çağdaşı Aachenli Rahip Albert, Prinkeps Gervais'nin Dımaşk'ın ortasında oklanarak idam edildiğini ve kafasının kesilerek kurutulduktan sonra bir mızrağın ucunda sergilendiğini belirtirken, kafatasından içki kabı yapıldığına dair herhangi bir şey söylemiyor; bk. Albertus Aquensis, **Historia Ierosolimitana**, X:57, s. 770. Atabey Tuğtegin'in Gervais'nin kafatasından içki içmesinin gerçekliğini kabul eden modern tarihçiler olduğu gibi, bunun tarihî kaynaklarda göçebe kavimler için sıklıkla kullanılan bir klişeye & "topos"a işaret ettiğini düşünen tarihçiler de bulunmaktadır; bk. Nicholas Morton, "Walter the Chancellor on Ilghazi and Tughtakin: A prisoner's perspective", **Journal of Medieval History**, Cilt: 44, Sayı: 2, 2018, ss. 10-1; Carole Hillenbrand, "What in a Name? Tughtegin – 'the Minister of the Antichrist'?", **Fortresses of the Intellect: Ismaili and Other Islamic Studies in Honour of Farhad Daftary** içinde, ed. Omar Alí-de-Unzaga, I.B. Tauris Publishers, Londra, 2011, ss. 467-8. Ben ikinci görüşe daha yakınım.

[52] Nablus yakınlarındaki Gerizim Dağı'ndadır; bk. **Fetellus**, İng. çev. James Rose MacPherson, Palestine Pilgrims' Text Society, Londra, 1896, s. 33 dn 4.

[53] Eski Ahit'te geçen Kenan kabilelerinden birisidir.

[54] Yazar Eski Ahit'teki anlatıyı tekrarlamaktadır.

[55] Yani Müslümanlar

Onların en ulusu olan Pers sultanı ve Menfis emiri[56] *kendi elleriyle develeri kurban eder."*[57]

***Fotoğraf 2**: Nablus ve Gerizm Dağı*

IV – Haçlıların Kudüs'ü Görmeden Önce Kamp Yaptıkları Yerin Hatırası

"*Saint-Gilles köyü, Nablus'tan on mil uzaklıkta. Adını Saint-Gilles kontundan*[58] *almış. Kont, Frenk ordusundayken Kudüs'ü gördükleri günün öncesinde burada ordugâhını kurmuş."*[59]

---

[56] Yazar spesifik olarak kişilerden ziyade yüksek ihtimalle İran'daki ve Mısır'daki Müslüman hükümdarları kastetmektedir.

[57] Vogüé, **Les églises de la Terre Sainte**, ss. 424-5; Boeren, **Rorgo Fretellus de Nazareth**, ss. 28-9 dn. b.

[58] Birinci Haçlı Seferi'nin liderlerinden ve aynı zamanda Toulouse kontu olan Raymond de Saint-Gilles (ö. 1105)

[59] Boeren, **Rorgo Fretellus de Nazareth**, s. 29 dn. b; Vogüé, **Les églises de la Terre Sainte**, s. 425.

V – Tapınak Şövalyelerinin Harem-i Şerif'teki Merkezi

"*Tapınak mahalinin aşağısı, Kudüs'ü koruyan Yeni Şövalyeler'in*[60] *ocağıdır.*"[61]

VI – İşlek Akkâ Limanı

"*Akkâ, Kaim Dağı'ndan*[62] *on mil mesafede. Orayı kuran Mısır Kralı Tholomeus'tan dolayı Tholomais de denir.*[63] *Çok sayıda büyük gemi buraya, Askalân'dan Toros Dağları'na kadar uzanan Hıristiyan sahillerine geliyor. Asya'nın ihtiyaçları Afrika'dan ve Avrupa'dan buraya akıyor.*"[64]

VII – Godefroi de Bouillon, Onun Mezar Yazıtı ve İlk Üç Kudüs Kralı

"*Dük Godefroi, bahsi geçen kulenin*[65] *anahtarlarını Patrik Daimbert'in*[66] *elinden aldıktan sonra, patrikhaneyi ve kiliselerin makamlarını elinden geldiğince hayli hassas şekilde düzenlemiş. Saltanat süren değil de Tanrı'ya hizmet eden ünvanıyla*[67] *en üstün kişi olup en tepeye çıkmayı hak etmişti. Öte yandan şayet Tanrı Askalân'ı kendisine verirse, tüm Kudüs'ü, Tanrı'nın Kutsal Kabir*

---

[60] Tapınak şövalyeleri aynı zamanda keşiş olmaları hasebiyle "yeni" tür şövalyeliği temsil ediyorlardı ve nadiren de olsa ilk kuruldukları zaman bu isimle anılıyorlardı; bk. Barber, **Yeni Şövalyelik**, s. 73 vd.

[61] Boeren, **Rorgo Fretellus de Nazareth**, s. 33 dn. c; Vogüé, **Les églises de la Terre Sainte**, ss. 426-7. Bu cümlede geçen Latince *mansio* kelimesi, *domus* kelimesi gibi, tarikatların bir şehirdeki yahut bölgedeki ana merkezleri için kullanılır. Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın ve Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın askerî işlevini göz önünde bulundurarak, kelimeyi geçtiği her yerde *ocak* şeklinde çevirmeyi uygun buldum.

[62] Arapça Tell Kamun da denilen Tel Yokneam'dır.

[63] Doğrusu Ptolemais'tir. Adını, Büyük İskender'in ölümünden sonra Filistin'e hükmeden Mısır merkezli Ptolemaios hanedanını kuran I. Ptolemaios'tan alır.

[64] Vogüé, **Les églises de la Terre Sainte**, s. 431.

[65] Davut Kulesi. El-Halîl Kapısı'nın (Yafa Kapısı) hemen yanında, Kudüs iç kalesine hâkim müstahkem kuledir.

[66] Kudüs Patriği Daimbert de Pise (ö. 1105)

[67] Kudüs'ün 1099'da Haçlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından hükümdar seçilen Godefroi de Bouillon, "kral" ünvanının yerine "Kutsal Kabir'in Koruyucusu" ünvanını tercih etmişti.

Kilisesi'ndeki askerlerine[68] *geri vereceğine ve patriğin egemenlik alanını büyüteceğine yemin etmiş.*[69] *Ancak ertesi sene bitmemişti ki kaçamayacağı sona ulaşmış. Emsalsiz bir matemle, efendimizin çarmıha gerildiği Golgota'ya gömülmüş.*[70] *Mezarında şu satırlar yazılıdır:*

Dük Godefroi'nın mezar yazıtı.

Sion'daki[71] *kutsal mekanların yolunu tutan Frenk milletinin harika yıldızı,*

Mısır'ın korkulu rüyası, Arapları kaçıran, Fars diyarını titreten kişi,

Burada yatıyor Dük Godefroi.

Kral seçilse de istemedi kral olarak adlandırılmak ve taçlandırılmak,

İstedi yalnızca Mesih'in hizmetkârı olarak anılmak.

Sion'a haklarını geri vermeye,

Hak ile doğruluğun kutsal hükümlerini izlemeye,

Çevresindeki tüm sapkınlığın ezilmesine,

Ve doğrunun desteklenmesine nezaret etmekti işi.

---

[68] Yani din adamlarına

[69] Yeni kurulan Haçlı devletini Katolik Kilisesi'nin mülkü yapmak isteyen Kudüs Patriği Daimbert, 1 Nisan 1100'de Godefroi de Bouillon'dan sadakat yemini aldı: Böylece o sıralarda Haçlıların elindeki Kudüs ile Yafa'nın patrikhaneye ait olduğu ve Godefroi'nın Yafa'yı sadece ömrü boyunca elinde tutabileceği kararlaştırıldı; bk. Jean Richard, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Tr. çev. Özge Özdemir, Selenge Yayınları, İstanbul, 2022, s. 98. Godefroi Askalân'ı kendisine merkez yapmayı planlıyordu. Ancak Godefroi ölüp de yerine devleti kraliyete çevirecek olan kardeşi Baudouin de Bologne çıkınca bu kilise-devleti hayali de rafa kalktı.

[70] 18 Temmuz 1100'de ölen Godefroi de Bouillon, Golgota denilen mevkide bulunan Kutsal Kabir Kilisesi'ne defnedildi.

[71] Sion burada Kudüs'le eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Böylece de göklerdekilerle beraber tacı hak edebildi.

Ordunun timsali, halkın gücü, ruhbanın çıpası idi.

Godefroi'nın yerine kardeşi Baudouin[72] *geçmiş. Baudouin Urfa'nın ilk kontuydu. Ruhbanın ve halkın tamamı tarafından seçilmiş. Onun krallığı döneminde Edomlu ile Amalekli*[73] *susmuş, Arap ile Filistinli korkudan titremiş, Dımaşk, Sûr ve Askalân haraca bağlanmıştı. (…)*[74] *Sion'da Baudouin'nın yerine, Urfa'da da onun yerine geçmiş olan Baudouin de Bourg*[75] *geçti. Bilge ve hayli yiğit birisiydi. Ondan sonra muhterem Anjou ve Maine Kontu Foulques*[76] *üçüncü* [Kudüs kralı] *oldu."*[77]

[72] Urfa Kontu (1098-1100) ve Kudüs Kralı (1100-1118) I. Baudouin de Boulogne
[73] Edomlular ile Amelekliler, Eski Ahit'te geçen ve Ölüdeniz'in güneyinde yaşayan kabilelerdir. Burada bir benzetme söz konusudur.
[74] Metnin burası eksiktir.
[75] Urfa Kontu (1100-1118) ve Kudüs Kralı (1118-1131) II. Baudouin de Bourg
[76] Kudüs Kralı Foulques (1131-1143)
[77] Vogüé, **Les églises de la Terre Sainte**, s. 433.

3) Alman Rahip Johannes (1160-1170 arası)

I – Banyas Yakınlarında Mevsimlik Pazar

"*Dan*[78] *kaynağından meşhur Meydan Ovası'na*[79] *kadar neredeyse yeraltından akıyor ki ovada nehir yatağı yeterince açık bir şekilde yeryüzünden devam ediyor. Bu ovaya 'Meydan' adı verilmiştir çünkü Dan ovanın ortasında buluyor.*

Fotoğraf 3*: Dan suyunun kaynağı*

[78] Banyas'ın kuş uçumu yaklaşık 3 km. batısında yer yüzüne çıkan ve Ürdün Nehri'ni (Lat. Ioardanes) oluşturan kaynaklardan birisidir.

[79] Latince metinde *Medan planicies*. Meydan Ovası'nın kuzey doğusunda Nûreddin Zengî'ye ait Banyas Kalesi bulunurken, ovanın kuzey batısında Banyas'a yaklaşık 14 km. mesafede Haçlılara ait Hunin Kalesi bulunuyordu.

Aslında Sarazen dilinde[80] *meydan, Latincede ise platea 'açık alan' demektir. Bu Meydan'a 'pazar yeri' de deniliyor çünkü sayısız insan, satacakları tüm malları yanlarında getirerek, yaz başında burada bir araya toplanıyor.*[81] *Partlar ile Araplardan oluşan devasa bir kalabalık da insanları korumak ve sürülerini oradaki çayırlarda otlatmak için tüm yaz boyunca orada kalıyor."*[82]

II – Kudüs'ü Alan Haçlılar İçin Temmuz Ayında Yapılan Anma Etkinlikleri

"*Aynı ayın aynı gününde*[83]*, ama çok daha erken bir vakitte, bu Kutsal Şehir çeşitli türden Sarazenin idaresi altında çok üzün süre esir kaldıktan sonra, Hıristiyan ordusu*[84] *tarafından kurtarılmış.* [Kutsal Kabir Kilisesi'nin] *yeniden takdis edilmesinin ardından, o gün, günlük ibadetlerde ilk ayinde*[85] *şehrin kurtuluşunu anmak için 'Letare Iherusalem' ilahisini okuyorlar.*[86] [Kutsal Kabir Kilisesi'nin] *ithaf edilişi için de 'Terribilis est locus' ilahisini söyleyerek büyük ayini*[87] *icra ediyorlar.* (…) *Sonraki gün*[88] *hem sadaka verirken hem de dua ederken, vefat etmiş inananların tamamını, özellikle de şehir alınırken ölenleri vakarla anıyorlar. Şehir alınırken*

---

[80] Yani Arapça

[81] Ovadan 1184 Eylül'ünde geçen Endülüslü seyyah İbn Cübeyr'den öğrendiğimize göre, Müslümanlar ve Haçlılar burada beraber yaşamanın yolunu buluşlardı: "*Bu ova, Müslümanlarla Franklar tarafından ortaklaşa kullanılır. Ovanın bir paylaşım çizgisi vardır. Ürünü eşit paylaşırlar; hayvanları bir arada otlar ve iki toplum arasında bir adaletsizlik olmaz.*" Bk. İbni Cübeyr, **Endülüsten Kutsal Topraklara**, Tr. çev. İsmail Güler, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008, s. 222.

[82] Huygens, "Iohannes Wirziburgensis", s. 105.

[83] 15 Temmuz

[84] Kudüs'ü 15 Temmuz 1099'da Fâtımîlerden alan Birinci Haçlı Seferi ordusu.

[85] Kabaca saat sabah 6 civarında icra edilen günün ilk ayinidir.

[86] Bu ayinde söylenen diğer ilahiler ve okunan dualar için aynı yazardan yaptığım VI numaralı alıntıya bakınız.

[87] Katolik Kilisesi'nde altısı gün içerisinde, birisi gece olmak üzere toplamda 7 adet olarak her gün düzenlenen ayinler içerisinde, tam teşekküllü olarak icra edilen ve mümkün olduğunca çok kişinin katılması beklenen ayindir.

[88] 16 Temmuz

ölenlerin gömüldüğü Altın Kapı'daki[89] *mezarlık*[90] *hayli meşhurdur. Üçüncü gün*[91] *tüm şehir, Dük Gottfried'in*[92] *hayattayken ayarladığı üzere, büyük kiliselerde bol bol sadaka dağıtarak, o kutsal seferin* [lideri[93]]*, Almanların soyundan gelen ve hayırla yâd edilen seçkin dükün sene-i devriyesine ağırbaşlılıkla saygı gösterir."*[94]

III – Alman Haçlıların Kudüs'ün Alınmasındaki Emeklerinin Göz Ardı Edilmesi

"*Ancak Dük Gottfried'e burada böyle hürmet gösterilmesine karşın şehrin ele geçirilmesi, şehir alınırken hayli emek harcayan ve çalışan Almanlar ile ona değil, yalnızca Fransızlara mal ediliyor. Bu yüzden milletimizi değersizleştirmek için pek çok mertçe eylemle rüştünü ispatlamış meşhur Wigger'in*[95] *mezar yazıtını, Alman*

---

[89] Şimdilerde kapalı olsa da Haçlı hâkimiyeti döneminde açık olan Altın Kapı'nın diğer adı Rahmet Kapısı'dır.

[90] Günümüzde Müslüman mezarlığıdır.

[91] 18 Temmuz

[92] Godefroi de Bouillon. Bir sonraki alıntıda görüleceği üzere Rahip Johannes, dükün toprakları Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na ait olduğu için, Godefroi'nın Alman olduğu konusunda ısrarcıdır. Çeviri metinlerde Fransızcadaki yazılışını kullanmama rağmen, yalnızca Johannes'in alıntılarına mahsus olmak üzere Godefroi'nın Almancası olan Gottfried'i tercih ettim.

[93] Metnin burası eksiktir. Akışı bozmamak için uygun bir ekleme yapmak durumunda kaldım. Her ne kadar Godefroi Birinci Haçlı Seferi'nin baş idarecisi olmasa da Kudüs'ün ilk idarecisi olduğu için daha sonra kimi Ortaçağ yazarlarınca öyle olduğu düşünülmüştür.

[94] Huygens, "Iohannes Wirziburgensis", ss. 123-4.

[95] Birinci Haçlı Seferi'ne Dük Godefroi'nın ordusunda katılan Fulda Manastırı'ndan Alman şövalye Wigger, Antakya Kuşatması (1097-98) sırasında bir Türk askerini kılıcıyla ortadan ikiye yarmasıyla ve daha sonra Kudüs'ün alınmasından birkaç ay önce Haçlılar Cebele'yi kuşatırken (1099) kuşatma kampı yakınlardaki bir aslanı öldürmesiyle ünlenmişti. Kaynaklardan onun Kudüs'e giren ilk Haçlılardan olduğunu öğreniyoruz. Kudüs alındıktan sonra Filistin'de kalan şövalye Wigger, 1100'de Hayfa'nın ele geçirilmesinde bulundu ve Urfa Kontu I. Baudouin de Boulogne'nın Kudüs kralı olmasına yardım eden kişiler arasındaydı. Dönemin Latince kaynaklarında dağınık şekilde bulunan bu bilgiler için; bk. Baldric of Bourgueil, **'History of the Jerusalemites': A Translation of the Historia Ierosolimitana**, İng. çev. Susan B. Edgington, The Boydell Press, Woodbridge, 2020, s. 170; D. Kempf ve M. G. Bull ed., **The Historia Ierosolimitana of Robert the Monk**, The Boydell Press, Woodbridge, 2013, ss. 98-9; C. W. Grocock ve J. E. Siberry (ed. ve İng. çev.), **The Historia Vie**

olduğunu inkâr edemeyeceklerinden dolayı imha etmişler ve yerine Fransa'dan bir şövalyenin mezar yazıtını koymuşlar. Günümüzde bunu hâlâ görebilirsiniz. Çünkü Wigger'in lahdi Büyük Kilise ile Aziz Vaftizci Yahya Şapeli'nin arasında dışarıda göz önündedir fakat adı silinmiştir ve başka birisinin adı yazılmıştır. Bizimkilerin küçümsenmesine ispat ile delil olarak ve Fransızlara övgü olarak binanın dış tarafına konmuş şöyle bir kitabe var:

Efendimizin doğumuyla ışıldayan Bakire'nin doğurmasından

Sonraki bin yüzüncü yıldan bir önceki yılda,

Güneş ışığı on beşinci kez vururken temmuz ayında,

Güçlü mertlikleriyle Fransızlar Kudüs'ü aldı.

Buna karşı olarak ben de derim ki:

Fransızlar değil, kılıçla güçlü olan Frankialılar

Uzun süredir türlü paganın boyunduruğu altındaki Kutsal Kudüs'ü alıp kurtardı.

Wigger, Gundram, Dük Gottfried Fransız değil Frankialıydı,

Bu meşhur şahıslar hakiki bir kanıttı.

Öte yandan Dük Gottfried ve dük öncesinde alçakgönüllülükten kral olmayı reddettiği için ondan sonra Kudüs'te kral seçilen erkek kardeşi Balduin[96]*, bizim memleketimizden olmalarına rağmen, bizden çok az kişi onlarla birlikte orada kaldığı ve geri kalanın çoğu*

Hierosolimitane of Gilo of Paris and A Second, Anonymous Author, Clarendon Press, Oxford, 1997, s. 246; Albertus Aquensis, **Historia Ierosolimitana**, VII:1, 24, 30, 36, ss. 486, 518, 528, 538. Ancak 1101 Ağustos'unda ölen şövalye Wigger, Kudüs'te değil Yafa'da toprağa verilmişti; bk. Albertus Aquensis, **Historia Ierosolimitana**, VII:71, s. 584. Wigger'ın bedeni daha sonra Kudüs'e taşınmadıysa şayet, Rahip Johannes onun mezarının Kudüs'te olduğunu söyleyerek hata yapmaktadır.

[96] Kudüs Kralı I. Baudouin de Bologne. 89 numaralı dipnottaki sebepten ötürü burada da Fransızca Baudouin ismi yerine Almancadaki karşılığı olan Balduin'i tercih ettim.

memleketlerine büyük bir özlemle ve ivedilikle geri döndükleri için tüm şehir diğer milletler tarafından, yani o seferle[97] *gelen Fransızlar, Lorraineliler, Normanlar, Provancelılar, Auvergnalılar, İspanyollar ve Burgonyalılar tarafından aynı anda istila edilmiş. Dolayısıyla şehrin hiçbir yeri, ufacık bir caddesi bile Almanlara tahsis edilmemiştir. Almanlar bunu önemsemedikleri ve burada kalmak gibi bir düşünceleri olmadığı için kutsal kentin kurtarılmasında onların adı anılmaz yalnızca Fransızların adı anılıyor. Şu anda Fransızlar, adı geçen diğer uluslarla birlikte Kudüs'e komşu diyarı yönetmekte. Eğer burada diğer milletler kadar çok miktarda Alman bulunsaydı, kuşkusuz Hıristiyanlık dâhilindeki bu ülke, çoktan sınırlarını güneyde Nil'in ötesine, doğuda Dımaşk'ın ötesine doğru genişletmiş olurdu."*[98]

IV – Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın Kudüs'teki Merkezi

"*Kutsal Kabir Kilisesi'nin yanında, güney tarafında Aziz Vaftizci Yahya'nın onuruna inşa edilmiş güzel bir kilise bulunuyor. Kilisenin bitişiği bir bakımevidir. Bakımevinin içerisinde, çeşitli konutlarda kadınlı erkekli kalabalık bir hasta grubu bir arada bulunur, tedavi edilir ve her gün büyük bir masrafla sağlığına kavuşturulur. Ben orada olduğum sıralarda hastaların toplam sayısının iki bin olduğunu buradaki görevlilerden öğrendim. Bazen gece gündüz elliden fazla kişi ölü hâlde dışarı taşınıyor ve çok daha fazlası sürekli olarak gelmeye devam ediyor. Başka ne diyebilirim ki? Bu ocak, içerisinde bulunan kişi sayısı kadar dışarısındaki insana gıda sağlıyor. Ayrıca kapı kapı dolaşıp ekmek dilenen ve içerisinde kalmayan yoksullara her gün sonsuz miktarda sadaka dağıtıyor. O kadar ki yapılan harcamanın miktarını bu ocağın maliye memurları ve hazinedarları bile mümkün değil hesaplayamaz. Hastalara ve yoksullara yapılan tüm bu harcamanın dışında bu ocak, Sarazenlerin saldırılarına karşı Hıristiyanların topraklarını savunmak için,*

[97] Birinci Haçlı Seferi
[98] Huygens, "Iohannes Wirziburgensis", ss. 124-6.

oraya buraya dağılmış kalelerinde, askerlikle ilgili bütün işlerde talimli çok sayıda kişinin idamesini sağlıyor.”[99]

***Fotoğraf 4**: Hospitalier Şövalyeleri’nin merkez olarak kullandıkları Vaftizci Yahya Bakımevi'nin içi*

V – Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın Harem-i Şerif’teki Merkezi ve Onlara Getirilen İhanetle Suçlaması

“*Büyük bir kapı Tapınak Avlusu’na*[100] *giriş sağlıyor. Güney istikametindeki, sağ elinizin tarafındaki yer, biz zamanlar Süleyman’ın inşa ettirdiği söylenen saraydır.*[101] *Bu sarayda olağanüstü bir ahır bulunuyor. Ahırın kapasitesi o kadar fazla ki içerisine bin veya iki*

[99] Huygens, “Iohannes Wirziburgensis”, ss. 131-2.
[100] Harem-i Şerif
[101] Mescid-i Aksâ

binden fazla at ve beş yüz deve sığabilir. Ahırın yanındaki Tapınak şövalyelerinin sarayına eklemlenmiş çok sayıda büyük ve geniş yapı var. Bunlardan birisi de henüz tamamlanmamış olan inşa hâlindeki yeni ve büyük bir kilisedir. Gerçekten de bu ocak, hem bu diyarda hem de başka ülkelerde bir hayli mülke ve sınırsız kira gelirine sahip. Mesih'in fakirlerine yeterince büyük miktarda sadaka dağıtır ama bu Hospitalierlerin dağıttığı sadakanın onda biri değildir. Bu ocağın Hıristiyan topraklarını savunmak amacıyla çok sayıda şövalyesi var. Fakat söylenene göre, doğru mu yanlış mı bilmediğim bir talihsizlik sebebiyle Tapınak şövalyelerinin şanları ihanet suçuna karışmaları neticesinde lekelenmiştir. Ama yine de Kral Konrad'la beraber Dımaşk'ta yaşanan meşhur hadiseyle[102] *bu durum açıkça ispatlanmıştır."*[103]

VI – Kutsal Kabir Kilisesi'nin Kutsanması Yortusu'nda Kudüs'ü Alan Haçlılar İçin Edilen Dualar

"*15 Temmuz Kutsal Kabir Kilisesi'nin ithaf edilişi.*

O gün Kudüs'ün Hıristiyanlarca ele geçirişinin anısına büyük bir yortu düzenleniyor. Ayinden önce şu ilahiler[104] *okunuyor: 'Letare Iherusalem', 'Kyrie eleyson', 'Cunctipotens genitor deus'.*

Şu dua ediliyor:

> *Ey Her Şeye Gücü Yeten Ebedî Tanrı! Sen ki olağanüstü kudretinle senin kentin Kudüs'ü paganların ellerinden söküp alıp Hıristiyanlara geri verdin. Sana yalvarıyoruz bizimle ol ve bize merhamet et ki her sene bu kutsal*

---

[102] Kudüs Kralı III. Baudouin, Fransa Kralı VII. Louis ve Almanya Kralı III. Konrad'ın komutası altındaki İkinci Haçlı Seferi orduları, 1148'te Dımaşk'ı kuşatmışlar ama başarısız olarak geri çekilmişlerdi. Başarısızlık sonucunda çeşitli gruplara yönelik ihanet suçlamaları almış yürümüş ve özellikle Almanya'da Tapınakçılar hain olarak görülmüştü; bk. Malcolm Barber, **Yeni Şövalyelik**, ss. 119-22. Bir Alman olarak Rahip Johannes de Tapınakçıları suçlu görüyor.

[103] Huygens, "Iohannes Wirziburgensis", ss. 134-5.

[104] Ayinlerde okunan ilahilere, mevzubahis ilahinin Latince metinindeki ilk birkaç kelimesi isim olarak verilir.

töreni adanmışlıkla icra eden bizler göklerdeki Kudüs'ün zevklerine erişmeye layık olalım.

Yeni Ahit'teki bir mektuptan sonra 'Surge, illuminare'[105] *okunuyor.*

'Alleluia. Dies sanctificatus' ve sunak basamaklarında aşamalı olarak 'Omnes de Saba' ilahisi söyleniyor.

İncil'den 'Cum intraret Iesus Ierosolimam' kısmı[106] *ve 'Credo in unum'*[107] *okunuyor.*

Ayinin sunu kısmında[108] *'Dextra domini'*[109] *okunuyor.*

Ayinin dua kısmında[110] *şunlar söyleniyor:*

Ya Rab sana yalvarıyoruz, sana niyazlarla adamakta olduğumuz bu sunuyu[111] *uygun biçimde kabul et ve Kudüs şehrini paganların elinden söküp alındığı bugünü yaşayan bizleri, bu sununun yardımıyla, övülerek göklerdeki Kudüs'ün sâkinleri olmayı hak edenlerden eyle.*

Ayinin komünyon kısmında[112] *'Hierusalem, surge'*[113] *okunuyor.*

(Komünyon kısmından sonra) şunlar söyleniyor:

---

[105] Yeşeya 60:1.
[106] Matta 21:10.
[107] Yani İznik Konsili'nde (325) kabul edilen amentüler. Bu amentüleri içeren Latince metnin ilk dizesi "Credo in unum..." şeklinde başladığı için adı da bu kısaltmayla verilmiştir.
[108] Ayinin bölümlerinden birisidir ve bu bölümde kutsal ekmek ile şarap rahip tarafından inananlara takdim edilmek üzere sunağa yerleştirilir. Latince adı *offertorium*dur.
[109] Mezmurlar 118:16.
[110] Rahibin kutsal ekmek ile şarabı inananlara sunmadan önce dua ettiği kısımdır. Latince adı *secreta*dır.
[111] Yani ayinde "sunulan" kutsal ekmek
[112] Rahip tarafından kutsal ekmek ile şarabın inananlara verildiği kısımdır. Latince adı *communio*dur.
[113] Baruk 5:5.

Ya Rab, aldığımız bu sununun bedenimizin ve ruhumuzun kurtuluşuna yardım etmesini sağla ki şu an senin şehrin Kudüs'ün kurtuluşuna sevinen bizler göklerdeki Kudüs'ü miras olarak almaya layık olalım."[114]

***Fotoğraf 5**: Kutsal Kabir Kilisesi*

[114] Huygens, "Iohannes Wirziburgensis", s. 139.

4) Alman Keşiş Theoderich (1171-1174 arası)

I – Kudüs'ün İstihkâmları, Caddeleri ve Evleri

"*Şehir, uzunlamasına kuzeyden güneye doğru, enlemesine doğudan batıya doğru uzanıyor. Bahsi geçen vadilerin*[115] *üzerinde, dağın tepesinde*[116] *burçlarla, surlarla ve istihkâmlarla son derece güçlü şekilde tahkim edilmiş. Ayrıca surla, istihkâmlarla ve de barbicanuslar denilen mazgallarla güçlendirilmiş ve şehir surlarının dışarısında bir siperi yahut hendeği var. Yedi kale kapısı var ki bunların altısı her gece güneş doğuncaya kadar sıkı şekilde kilitli tutuluyor. Surla kapatılmış olan yedinci kapı*[117] *ise Palmiye Pazarı Bayramı*[118] *ve Kutsal Çarmıh'ın Yüceltilmesi Bayramı*[119] *olmadıkça açık değil. Şehir dörtgen biçiminde olmasına karşın beş köşesi var. Bu köşelerden birisi*[120] *çaprazvari. Neredeyse tüm caddeleri alttan blok taşlarla döşeli. Caddelerin pek çoğunun üstü ise ışığı iletmesi için şurasına burasına gözler açılmış taş tonozla kaplı. Tavandan özenli bir taş işçiliğiyle üstü kapatılmış evleri bizim alışkın olduğumuz gibi çatılarıyla yukarı doğru yükselmez, çatıları düz biçimde aynı seviyede.*[121] *Yağmur yağınca su haznelerinde biriken yağmur sularını çatılarından alarak kendi ihtiyaçları için muhafaza ediyorlar zira başka suları kullanmıyorlar çünkü yok. Hem yapı malzemesi olarak hem de yakacak olarak kullanmaya uygun keresteler burada pahalı. Zira sedir ağaçlarının, servi ağaçlarının ve çam ağaçlarının bol bulunduğu tek yer olan Lübnan Dağı onlardan çok uzakta ve kâfirlerin pusularından dolayı dağın yakınına gidemiyorlar.*"[122]

---

[115] Yehoşafat Vadisi ve Hinnom Vadisi. Bu iki vadi Kudüs'ü doğudan, güneyden ve batıdan çevrelerler.
[116] Siyon Dağı
[117] Doğu surunda yer alan Altın Kapı yahut Rahmet Kapısı.
[118] Paskalyadan önceki pazar günü kutlanan bayram.
[119] 14 Eylül
[120] Şehrin kuzeybatı köşesi
[121] Theoderich, Almanya'da alışkın olduğu üçgen çatılı evler ile Kudüs'ün damlı evlerini karşılaştırıyor.
[122] Huygens, "Theodericus", §3, ss. 145-6.

***Fotoğraf 6**: Yafa Kapısı'ndan Kubbetü's-Sahre'ye bakış (sağda Kudüs iç kalesi ve hendeği)*

II – Kudüs İç Kalesi

"*Davut Kulesi, devasa boyutlardaki blok taşlardan yapıldığı için kıyaslanamayacak kadar sağlam. Beytülahm'e giden yola açılan güney kapısının*[123] *yakınındadır. Bitişiğinde yer alan terasla ve son zamanlarda inşa edilmiş sarayla beraber, hendeklerle ve mazgallarla fazlasıyla tahkim edilmiş. Kudüs kralının mülkiyeti altındadır.*"[124]

[123] Yazar batıda bulunan Yafa Kapısı yahut diğer adıyla El-Halîl Kapısı'nı kastediyor.
[124] Huygens, "Theodericus", §4, s. 146.

***Fotoğraf 7**: Kudüs iç kalesinin doğu kapısı ve hendeği*

III – İlk Dört Kudüs Kralının Kabirleri ve Kral I. Baudouin de Boulogne'nin Mezar Yazıtı

"*Kilisenin*[125] *diğer kısmında, yani sağ tarafta, kilise korosunun yer aldığı bölümün arkasında güzel bir sunak bulunuyor ki üzerinde efendimizin bağlanıp kırbaçlandığı sütundan büyük bir parça durmakta. Hemen sonra güney tarafında, kilise kapısının önünde beş tane kabir görülüyor. Paros mermerinden ince işçilikle yapılmış olan ve koro bölümünün bitişiğinde bulunan ilk kabir, Kudüs kralının*[126] *Baudouin*[127] *adındaki erkek kardeşinin kabri. İkincisi Dük*

[125] Kutsal Kabir Kilisesi
[126] Rahip Theodrich Kudüs'teyken tahtta bulunan Kudüs Kralı Amaury
[127] Kudüs Kralı III. Baudouin (1143-1163)

Godefroi'nın erkek kardeşi Kral Baudouin'nın[128] *kabridir ki üzerinde şu mezar yazıtı vardır:*

İkinci bir Yahuda Makabe[129] *olan Baudouin'dır bu kişi,*

Umuduydu ülkenin, hem gururu hem de gücüydü Kilise'nin,

Kedar ülkesi[130] *ve Mısır, Dan*[131] *ile Katil Dımaşk ondan korkuyorlardı,*

Haraç olarak hediyeler sunuyorlardı,

Heyhat! Şimdi bu gösterişsiz kabirde tıkılı kaldı.

Sonra gelen üçüncü kabir Baudouin'nın erkek kardeşi Godefroi'ya ait. Godefroi, Türkler ile Sarazenler tarafından işgal edilmiş bu Kudüs şehrini kılıcıyla ve aklıyla geri alıp Hıristiyanlara tekrar kazandırmış. Paganlar tarafından sürülmüş olan patriği makamına tekrar geçirmiş. Bu kilisede ruhban sınıfını tesis etmiş ve Tanrı için savaş verebilsinler diye onlara tahsisatlar ayarlamış. Dördüncü kabir, günümüzdeki kralın, yani Amaury'nin babasınındır.[132] *Beşinci kabir, Aziz Lazarus Manastırı başkeşişesinin*[133] *babasına*[134] *aittir."*[135]

---

[128] Kudüs Kralı I. Baudouin de Boulogne (1100-1118)

[129] M.Ö. II. yüzyılda Selevkoslara karşı giriştiği askerî mücadeledeki başarıları Eski Ahit'te anlatılan Yahudi rahip; bk. 1. Makabeler 3-9.

[130] Eski Ahit'te geçen yerlerden birisi; bk. Yeremya 2:11. Burada Filistin'in güneyi, Arabistan'a doğru Müslüman toprakları kastedilmektedir.

[131] Banyas yakınlarında yer yüzüne çıkan ve Ürdün Nehri'ni oluşturan kaynaklardan olan Dan akıntısına bir atıftır. Filistin'in kuzeyinde kalan topraklar kastedilmektedir.

[132] Kudüs Kralı Foulques d'Anjou (1131-1143)

[133] Kudüs Kralı II. Baudouin, kızı ve tahtın varisesi Prenses Mélisende'i 1129'da Foulques d'Anjou'yla evlendirmişti. II. Baudouin 1131'de ölünce Foulques ile Mélisende tahta çıktılar ve 1138'de Betanya'da Aziz Lazarus Manastırı'nın kurulmasını sağladılar. Manastırın o sıralardaki başkeşişesi ise Kraliçe Mélisende'ın kız kardeşi Yvette idi; bk. Erin L. Jordan, "Hostage, Sister, Abbess: The Life of Iveta of Jerusalem" **Medieval Prosopography**, Cilt: 32, 2017, ss. 66–86.

[134] Kudüs Kralı II. Baudouin de Bourg (1118-1131)

[135] Huygens, "Theodericus", §11, s. 154.

IV – Kudüs Çarşılarından Birisi ve Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın Kudüs'teki Merkezi

"*Kiliseden*[136] *güneye doğru dışarı çıkınca, blok taşlardan inşa edilmiş dörtgen şeklinde bir asilzade sarayına*[137] *denk gelirsiniz. Bu sarayın sol tarafında, Golgota'nın yakınında, dışarıda, Üç Şehit'in onuruna inşa edilmiş Latinlere ait bir şapel var. Biraz daha ileride, güney istikametinde başka bir şapel daha bulunuyor ki Ermenilerin kontrolü altındadır. Bu şapelin ilerisinde de küçük bir şapel var. Bu düz alanın çıkışında, sol tarafta, satılacak mallarla dolu olan tonozlu bir caddeye denk gelirsiniz. Caddenin ön tarafında satılacak malların sergilendiği çarşı var.*

Kilisenin[138] *önünde üst tarafları kemerli altı adet sütun bulunmakta. Buranın hemen güneyinde Mübarek Vaftizci Yahya Kilisesi ve Bakımevi var. Hiç kimse, binalarının ne kadar güzel olduğuna, odalarının, yataklarının, fakirler, hastalar ve sakatların kullanımına ayrılmış diğer şeylerinin ne kadar bol olduğuna, yoksulların maddî açıdan kendilerini toparlamaları için ayrılmış şeylerle ne kadar zengin olduğuna, muhtaçlara maddî bakımdan yardımda bulunmak için nasıl hummalı şekilde çalışıldığına başka birisini, o kişi gözüyle görmediği müddetçe anlatarak inandıramaz. Ayrıca bakımevi kompleksinin ana binasının içinden geçtiğimiz esnada, hasta yataklarında yatanların sayısını hiçbir şekilde hesaplayamadık ama yatakların sayısının bini aştığını gördük. Hakikaten kralların veya zorba hükümdarların hiçbirinde, bu ocağın gündelik faaliyetini sürdürmeye yetecek kadar bile güç yoktur. Bunda şaşılacak bir şey de yok: Zira Tapınakçıların yanı sıra Hospitalierler, başka diyarlarda sahip oldukları topraklara ek olarak (ki bunların miktarını anlamak güçtür), bir zamanlar Yahudiye yöresi dâhilinde olup da Vespasianus ile Titus tarafından yok edilmiş olan neredeyse tüm şehirleri ve köyleri, buralara ait tüm tarlaları ve*

---

136 Kutsal Kabir Kilisesi

137 Rahip Theoderich bu binayı tanımlarken *pretorium* kelimesini kullanıyor ki buradan da Kudüs kralına ait bir "saray"dan (Lat. *palatium*) ziyade bir soyluya ait sarayı kastettiğini anlıyoruz.

138 Kutsal Kabir Kilisesi

bağlarıyla birlikte ele geçirmişler. Çünkü ülkenin dört bir yanında konuşlandırılmış silahlı kuvvetleri ve paganlara karşı iyi şekilde tahkim edilmiş kaleleri var. "[139]

V – Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın Harem-i Şerif'teki Merkezi

"*Güney yönünde Süleyman'ın Sarayı*[140] *bulunuyor. Burası dörtgen şeklindeki bir kilise gibi ve içeriden sütunlarla desteklenmiş. Ayrıca uç kısmı sanctuariuma benzer şekilde daireseldir.*[141] *Ve söylediğimiz üzere bir kilisenin şekline benzer biçimde, büyük ve yuvarlak kubbesiyle baş döndürücü. Burası tüm müştemilatlarıyla birlikte Tapınak şövalyelerinin mülkiyetine verilmiş. Tapınakçılar, burada ve civarda bulunan buranın dâhilindeki diğer konutlarda yaşıyorlar. Silahları, kıyafetleri ve depolanmış erzakları var. Ülkeyi korumak ve savunmak için daima tetikteler. Ayrıca atları için aşağıda, eski zamanlarda Kral Süleyman tarafından inşa edilmiş ahırları*[142] *var. Buranın bitişiğinde de saray bulunuyor. Bu saray, insanı allak bullak eden farklı tarzıyla olağanüstü bir yapı. Tonozlarla yapılmış. Kemerlerle ve kubbelerle türlü türlü şekiller verilmiş. Hesaplamalarımıza göre, burasının, seyisleriyle birlikte on bin atı alabilecek kapasitede olduğunu söyleyebiliriz. Hiç kimse, Balear yayından fırlattığı oku bu yapının bir ucundan diğer ucuna, ister enlemesine isterse boylamasına tek seferde atamaz. Buranın üzeri evlerle, teraslarla ve de her türden ihtiyaç için kullanılan çeşit çeşit yapıyla dolu. Üzerinde dolaşırsanız bahçelerle, büyük yapılarla, giriş avlularıyla, divanlarla*[143] *ve yağmur sularını aktarıp depolamak amacıyla kullanılan su hazneleriyle dolu olduğunu görürsünüz. İçerisi ise banyolarıyla, depolarıyla, tahıl ambarlarıyla, odun depolarıyla ve diğer gerekli erzaklar için ayrılmış kilerleriyle harikulade durumda. Sarayın diğer kısmına, yani batı tarafına*

---

[139] Huygens, "Theodericus", §13, ss. 157-8.
[140] Harem-i Şerif'in güneyindeki Mescid-i Aksâ
[141] Theoderich muhtemelen yapının cami olarak kullanıldığı dönemden kalma mihrabını tasvir ediyor.
[142] Burası günümüzde Mescid-i Aksâ'nın hemen doğusunda, biraz daha aşağı mevkide bulunan Mervan Mescidi'dir.
[143] Metinde *consistorium*. Tarikat içi toplantıların yapıldığı toplantı yerleridir.

Tapınakçılar yeni bir konut inşa etmişler. Bu konutun yüksekliğini, uzunluğunu, genişliğini, keşiş hücrelerini, yemekhanelerini, bu toprakların geleneği olan düz çatıların aksine yukarıya doğru yükselen çatısını şayet anlatmaya gücüm yetseydi okur bunlara zar zor inanırdı. Sarayın diğer kısmında inşa ettikleri eski yönetim merkezine ek olarak buraya yeni bir yönetim merkezi inşa etmişler. Ayrıca yine burada, sarayın dışındaki avlunun yan tarafına, şaşılacak derecede devasa büyüklükte ve ustalık işi yeni bir kilise yapmaktalar. Tapınakçıların gücünün ve zenginliğinin ne kadar büyük olduğunu bilebilmek herkes için güçtür. Çünkü Hospitalierlerin yanı sıra Tapınakçılar, bir zamanlar Yahudiye'yi zenginleştirip de Romalılarca yok edilmiş olan neredeyse tüm şehirleri ve köyleri ele geçirmişler. Başka diyarlarda sahip oldukları bilinen mülklere ek olarak çok sayıda ve sınırsız mülkleri var. Her yere kaleler inşa etmişler ve kalelerin içerisine şövalyeler konuşlandırmışlar."[144]

***Fotoğraf 8**: Tapınak Şövalyeleri'nin merkez olarak kullandıkları Mescid-i Aksâ*

[144] Huygens, "Theodericus", §17, ss. 164-5.

***Fotoğraf 9**: Tapınak Şövalyeleri'nin ahır olarak kullandıkları Mervan Mescidi'nin içi*

VI – Hac Yolunda Bir Tapınakçı Kalesi

"*Betanya'nın ilerisinde, doğu yönünde, Kudüs'ten dört mil uzaklıktaki bir dağda bir şapelle birlikte Kızıl Sarnıç*[145] *bulunuyor ki Yusuf'un erkek kardeşleri tarafından bu sarnıcın içine atıldığı söylenir. Tapınakçılar buraya sağlam bir kale inşa etmişler.*"[146]

VII – Askerî Tarikatların Aslî Görevi

"*Tapınakçıların fiziksel gücü, buradaki*[147] *çok sayıda kuleyi ve kocaman evleri elde tutmaktadır. Ürdün Nehri'ne giden hacılara refakat etmek ve giderlerken yahut dönerlerken veya burada*

[145] Kudüs ile Erîhâ yolu üzerindeki bu yerin kalıntıları, günümüzde İyi Samiriyeli Müzesi'nin karşısındaki tepede bulunmaktadır. Kudüs'e yaklaşık olarak 15 kilometre mesafededir.
[146] Huygens, "Theodericus", §28, s. 175.
[147] Erîhâ civarı. Hıristiyan hacılar, Hz. İsa'nın Ürdün Nehri'nde vaftiz edildiğine inandıkları yere Erîhâ üzerinden gidip Kudüs'e dönerlerdi.

gecelerken Sarazenlerin onlara zarar vermesini önlemek Tapınakçıların ve aynı zamanda Hospitalierlerin teamülüdür."[148]

VIII – Aslî Görevleri Başındaki Şövalyeler

"*Querentinus Dağı'nın*[149] *zirvesi ve yeraltı mağaraları Tapınakçılara ait çok sayıda yiyecekle ve silahla dolu. Zira paganların tehdidine karşı ellerinde daha sağlam bir savunma yapısı yok. Dağa çıkış veya iniş yolunda, yani eteğinde bir pınar fışkırmakta. Bu pınar, İbrahim Bahçesi'ni ve çevredeki ovanın tamamını sular. Hem Querentinus Dağı'na dua etmek için gitmek hem de Ürdün Nehri'nin sularında arınmak isteyen hacılar, söylendiği üzere, burada, kaynaktan çıkan küçük bir çayın suladığı ovada gecelemeyi adet edinmişlerdir. Çünkü paganların saldırısına karşı bahçe sayesinde üç yandan korunurlar. Hospitalier ve Tapınakçı muhafızlar sayesinde de dördüncü taraftan korunurlar.*"[150]

IX – İmâdüddin Zengî'nin Ürdün Nehri Civarındaki Saldırısının Hatırası

"*Efendimizin Yahya tarafından vaftiz edildiği yerde büyük bir taş bulunmakta. Kurtarıcımız vaftiz edilirken taşın üzerinde durmuş ve o Ürdün Nehri'ne girmemiş, nehir ona doğru akıp gelmiş. Ürdün Nehri'nin kıyısında bir tane kilise bulunmaktadır ki içinde yaşayan*

[148] Huygens, "Theodericus", §28, s. 175. Kudüs ile Erîhâ arasındaki hac yolundaki müstahkem mevkiler Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'na aitti ve Tapınakçılar bu rotada hacıların korunmasında ön plana çıkıyorlardı; bk. Abdurrahman Onur Çalışır, "Askerî Tarikatların Kudüs Krallığı'ndaki Hac Rotalarında Savunma Faaliyetleri (1137-1187)", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 3, 2025, 91-2.

[149] Erîhâ civarında bulunmaktadır. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın burada kırk gün oruç tuttuğuna inanmaktadırlar ki adını da Klasik Latincede kırk anlamına gelen *quadragint*anın bozulmuş hâlinden almaktadır.

[150] Huygens, "Theodericus", §29, ss. 176-7.

altı keşişin, Nûreddin'in babası İmâdüddin[151] *tarafından kelleleri uçurulmuş. Burada Tapınakçılara ait güçlü bir kale vardır."*[152]

X – Çatışmalar Nedeniyle Ekilemeyen Araziler

"*Erîhâ, her türden meyvenin hemen olgunlaştığı bereketli topraklar üzerinde bulunmakta. Burada çok sayıda gül*[153] *yetişiyor. Güller kat kat bol yapraklarıyla açıyor. Bu yüzden 'Erîhâ'da dikilmiş bir gül misali' benzetmesi Meryem Anamıza yakıştırılıyor. Ayrıca büyük ve erken olgunlaşan üzümleri harika. Bu yer Betanya'daki Mübarek Lazarus Kilisesi'nin idaresi altında fakat Sarazenlerin saldırıları yüzünden toprağı uzun zamandır işlenmemiş hâlde."*[154]

XI – İstihkamlarla Donatılan Bir İbadethane

"*Suriyeliler bu kilisenin*[155] *sahibi. Kilise kâfirlerin sürpriz saldırılarına karşı burçlarla, surlarla ve siperlerle güçlü şekilde tahkim edilmiş hâlde. Ayrıca konutlarla, yemek odalarıyla, hücrelerle,*

---

[151] Musul (1127-1146) ve Halep (1128-1146) Atabeyi İmâdüddin Zengî. Atabey İmâdüddin'in Dımaşk'ı ele geçirmeyi hedeflemesi üzerine Dımaşk Atabeyliği ile Kudüs Krallığı arasında ittifak oluşturulmuştu. Atabey de 1140 Nisan'ında Dımaşk'ın güneyindeki Havran bölgesine gelerek Haziran başına kadar askerlerine krallığın doğusundaki toprakları yağmalatmıştı; bk. Hasan Aydın, **İbn Kalanisî, Hayatı ve Eserleri "Zeylü Tarihî Dımaşk" Tercümesi (s.142-549)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2016, s. 220. Ürdün Nehri kıyısındaki bu kiliseye de o sıralarda saldırı düzenlenmiş olmalıdır.

[152] Huygens, "Theodericus", §30, s. 177.

[153] Botanikteki adı *Anastatica hierochuntica* olan Erîhâ Gülü, bizim alıştığımız ve genellikle kırmızı renkli olarak aklımızda yer edinen klasik gülden (*rosa*) farklıdır. Hıristiyanlar arasında, Meryem Ana'nın, çocuğunun Yahuda Kralı Herod tarafından öldürülmemesi için Kudüs'ten Mısır'a kaçarken yanında bir Erîhâ Gülü götürdüğüne, gülün o yolculuk yaparken kapandığına, konakladığı zaman açıldığına ve bunun üzerine duygulanıp ağlayan Meryem Ana'nın gülü asla solmaması için kutsadığına inanılmaktadır.

[154] Huygens, "Theodericus", §30, ss. 177-8.

[155] Kutsal Çarmıh Kilisesi. Saewulf, Theoderich'ten yaklaşık 70 yıl önce burayı ziyaret ettiğinde (bk. yukarıda Saewulf'tan yapılan III numaralı alıntı) terk edilmiş hâldeydi.

meskenlerle, özetle duvarı boyunca yüksek damına kadar her türlü kullanıma uygun şeylerle dekore edilmiş."[156]

XII – Akkâ Şehri

"*Akkâ şehri büyük, zengin ve kalabalık. Ancak güney rüzgârı şehir sahilinin yanlarına doğru eserken, devasa dalgalar şiddetle birbirlerine çarparken ve durmadan çarpmaya devam edip sallanırken Akkâ limanı veya gemilerin demirleme noktası sıkıntılıdır ve yanaşmak çoğunlukla tehlikelidir. Zira hiçbir dağın engel olmaması sebebiyle denizin coşması dinginleşmediği için ardı arkası kesilmeyen dalgalar, bir taş atımı mesafeden daha fazla yerden karaya çarparak köpürür. Tapınakçılar bu şehirde, deniz kıyısına kocaman ve harika bir ustalık eseri olan ocak inşa etmiş. Aynı şekilde Hospitalierler de burada muhteşem bir sanat eseri olan ocak kurmuş. Hacıları getiren gemiler gelişte diğer hangi limana yanaşmış olurlarsa olsunlar, her hacının Kudüs'ten döndükten sonra memleketine geri gitmek için bu şehrin limanında bulunması gerekiyor. Bu yüzden orada olduğumuz yıl, Paskalya haftasının çarşamba günü, gelişte ve dönüşte kullandığımız 'Buza' denilen gemi*[157] *haricinde, limanda beklemekte olan otuz gemi saydık. Kudüs'ten* (…) *Akkâ'ya giden yol üzerinde harap hâlde çok sayıda şehir ve kale olduğu görülüyor. Buralar zamanında Vespasianus ve Titus tarafından yıkılmış. Ama Tapınakçıların ve Hospitalierlerin kontrolü altındaki son derece sağlam kalelere de rastlanır.*"[158]

---

[156] Huygens, "Theodericus", §38, s. 183.

[157] Gövdesi kavisli olan ve pruvası hacmi arttırmak için yayvan şekilli olan büyük bir gemi çeşididir. Ortaçağ Latincesiyle kaleme alınan kaynaklarda *bussa*, *bucca*, *bucia*, *buccia*, *bucea*, *buscia* ve *burcia* şeklinde diğer yazılışları vardır; bk. Du Cange (Vd.), "Bussa", **Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis I**, s. 792b.

[158] Huygens, "Theodericus", §40, ss. 185-6.

XIII – Haçlı Boyunduruğu Altındaki Müslümanlar

"*Bu yoldan*[159] *geçerken Sarazenlerden oluşan bir kalabalığa rast geldik. Hepsi de öküzler ve eşekler önlerinde yürürken güzel ve büyük bir araziyi sabanla işlemeye başladı. Her işle meşgul olurken yaptıkları üzere korkunç şekilde bağırdıkları için, onlar gök gürültüsü gibi sesler çıkarırken hayli korkuya kapıldık. Hakikaten de burada hem şehirlerde hem kalelerde hem de bu diyarın kasabalarında yaşayan çok sayıda pagan, Kudüs kralının yahut Tapınakçıların ya da Hospitalierlerin hükmü altında toprağı ekip biçiyor.*"[160]

XIV – Tapınak ve Hospitalier Şövalyeleri Celîle'de Nûreddin Zengî'ye Karşı

"*Hospitalierler, Halep Zorbası Nûreddin'in*[161] *saldırılarına karşı Ürdün Nehri'nin bu yakasındaki*[162] *toprakları savunabilmek için, buranın*[163] *civarına, çok yüksek bir dağa son derece sağlam ve son derece muazzam bir kale inşa etmişler.*[164] *Buranın yakınında, doğu istikametinde Tapınakçılara ait Safed adında, Türklerin akınlarına karşı istihkâm edilmiş bir kale var. Buranın ardından Akdeniz tarafında Hermon Dağı bulunur ki dağın doğu eteğine Tapınakçılar hiç de vasat olmayan bir kale yapmış. Kale arazisinde büyük bir sarnıç, su getirebilmek için de tekerlekli bir alet inşa etmişler.*"[165]

XV – Sûr Şehri

"*Günümüzdeki insanların Sûr dedikleri Tyrus, Sarafand'dan altı mil mesafede. Deniz kıyısındadır. Burçlarının ve surlarının*

---

[159] Theoderich, Kudüs'ün kuş uçuşu 15 km kuzeyindeki El-Bireh ile Nablus arasındaki yoldan bahsetmektedir.
[160] Huygens, "Theodericus", §41, s. 187.
[161] Halep (1146-1174) ve Dımaşk Atabeyi (1154-1174) Nûreddin Mahmud Zengî
[162] Yani batı yakasındaki
[163] Bet Şean
[164] Theoderich'in adını vermediği bu kale, Ürdün Nehri'nin oluşturduğu vadiyi 500 metre yukarıdan koruyan Belvoir Kalesi'dir.
[165] Huygens, "Theodericus", §44, s. 189.

istihkâmları bakımından diğer tüm şehirleri geride bırakır. Dörtgen biçiminde olduğu için ada görünümünde. Neredeyse üç tarafı denizle çevrili. Dördüncü tarafıysa hendeklerle, mazgallarla, burçlarla, surlarla, istihkâmlarla ve siperliklerle son derece sağlam bir şekilde tahkim edilmiş. Yalnızca iki girişi var. Girişleri, iki yandan kule biçiminde yapılmış dört katlı kale kapılarıyla sağlamlaştırılmış. Akkâ'da da olduğu gibi çift limanıyla dikkat çekmekte. İç limanda şehre ait gemiler, dış limanda hacıları getiren gemiler demirliyor. Ayrıca bu limanların arasında, devasa kaya kütlelerinden inşa edilmiş iki kule, denize doğru çıkıntılık yapıyor ve demirden yapılmış kapı misali çok büyük bir zinciri bu kuleler tutuyor. Zincir kapalı olduğunda girme ve çıkma imkânı ortadan kalkar. Ancak açıldığında girilip çıkılabilir."[166]

[166] Huygens, "Theodericus", §51, s. 196.

***Fotoğraf 10**: Sûr şehri*

5) *Tractatus de locis et statu sancte* (1168-1187 arası)

I – Kudüs Krallığı'ndaki Hıristiyan Cemaatler

"*Muhtelif mezheplere bölünmüş çeşitli Hıristiyan millet var.*

Frenkler Hakkında. Bu milletlerin ilki, daha doğru bir şekilde Latin olarak adlandırılan Frenklerdir. Savaşçı insanlar, silah kullanmada eğitimliler. Başları açıktır ve tüm milletlerin içerisinde sakallarını kesenler yalnızca bu kişilerdir. Latin denilen herkes Latin alfabesini kullanıyor ve Roma Kilisesi'ne itâat ediyor. Bu insanlar katıksız Katoliklerdir.

Grekler Hakkında. Diğerleri Roma Kilisesi'nden ayrılmış Greklerdir. Kurnaz insanlardır, silah kullanmada çok az eğitimliler. Uzunca başlıklar giyiyorlar. Özellikle Kutsal Ruh'un hem babadan hem oğuldan değil yalnızca babadan kaynaklandığını söyledikleri için iman bakımından ve dinî hukukun kanunları bakımından doğru yoldan sapmışlardır. Yalnızca mayalanmış ekmekle ayin düzenliyorlar. Başka pek çok şeyde gaflete düşmüşler. Kendilerine özgü alfabeleri var.

Suriyeliler Hakkında. Diğerleri Suriyelilerdir. Silah kullanmada becerikli değiller. Çoğunlukla sakallarını Grekler gibi uzatmıyorlar, biraz kesip düzeltiyorlar. İbadet usûlleri Latinler ile Greklerin arasında ortadadır. Her yerde haraç ödüyorlar. İman bakımından ve ayinlerde Greklerle uyum hâlindeler. Dünyevî işlerde Sarazen alfabesini[167]*, ruhanî işlerde Grek alfabesini kullanıyorlar.*

Ermeniler Hakkında. Diğerleri Ermenilerdir. Silah kullanmada bir dereceye kadar talimliler. Pek çok şeyde Latinlerle ve Greklerle uyuşmamaktalar; oruçlarını Noel'de[168] *tutuyorlar ve Noel'i de Ziyaret Yortusu'nda*[169] *kutluyorlar. Kiliseye dair başka pek çok ilkeyi*

[167] Yani Arap alfabesi
[168] 25 Aralık
[169] 6 Ocak

uyguluyorlar. Kendilerine has alfabeleri var. Ermeniler ile Grekler arasındaki düşmanlık amansızdır. (…)

Gürcüler Hakkında. Diğerleri Gürcülerdir. Aziz Georgius'a dindarane bir şaşaayla hürmet ediyorlar. Silah kullanmada son derece eğitimliler. Sakallarını ve saçlarını hayli uzatıyorlar. Bir kübit[170] *uzunluğunda başlıklar takıyorlar. Ruhban sınıfından olanlar da olmayanlar da ruhbanlar gibi başlarını tıraş ediyorlar. Ruhban sınıfından olanların başı yuvarlak, olmayanlarınki kare şeklinde tıraşlı. Mayalanmış ekmekle ayin yapıyorlar ve neredeyse her şeyde Grekleri taklit ediyorlar. Kendilerine özgü alfabeleri var.*

Yakubîler[171] *Hakkında. Diğerleri, isimleri Nestûrîlerin sapkınlığına yönelen Yakup diye birisinden*[172] *gelen Yakubîler veya Yakupçulardır. Son derece yanlış bir biçimde inanıyorlar. Keldânî alfabesini*[173] *kullanıyorlar.*

Nestûrîler[174] *Hakkında. Diğerleri Nestûrîlerdir. İman açısından sapkınlar: Mübarek Meryem'in yalnızca bir insanın annesi olduğunu söylüyorlar ve başka pek çok şeyde gaflete düşmüş hâldeler. Keldânî alfabesini kullanıyorlar.*

Latinler Hakkında. Latinler de çeşitli milletlere ayrılır: Almanlar, İspanyollar, Fransızlar, İtalyanlar ve Avrupa'nın doğurduğu diğer milletler. Kudüs topraklarında İtalya'dan üç halk bulunuyor. Bu ülke için son derece yararlı ve faydalılar: Pisalılar, Cenovalılar ve

---

170 Dirsekten orta parmağa kadar uzanan mesafeyi ölçüt alan eski bir uzunluk birimidir. Yaklaşık yarım metreye tekabül etmektedir.

171 Antakya Kadim Süryânî Ortodoks Kilisesi'ne mensup olanlar. Bu adlandırma Kadıköy Konsili (451) kararlarını kabul etmeyen Süryânîleri ayrıştırmak için Roma ve İstanbul kiliselerine mensup olanlarca kullanılır, Süryânîler tarafından kullanılmaz.

172 Urfa Piskoposu Yakup bar Addai (ö. 578)

173 Batı Süryânîcesinde kullanılan ve "*serto*" denilen yazı; bk. Kutlu Akalın ve Zafer Duygu, "Sözlük", **Süryanî Literatürü** içinde, ed. Kutlu Akalın ve Zafer Duygu, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2017, s. 55.

174 Kadıköy Konsili (451) kararlarını kabul etmeyen ve Roma topraklarının dışında kalan Doğu Kilisesi'ne mensup kişiler için genel olarak kullanılan bir ifadedir.

Venedikliler. Deniz işlerinde talimliler. Denizlerde mağlup edilemiyorlar. Her türlü savaşta eğitimliler. Ticaret işinde kıvrak zekalılar. Bütün haraçlardan ve vergilerden muaflar. Tüm yargıçların yargı yetkisinin dışındalar. Kendilerine ait mahkemelerde yargılanıyorlar. Fakat birbirlerine karşı düşmanlar ve geçinemiyorlar ki bu durum Sarazenlere çok büyük bir güven veriyor."[175]

II – Tapınak Şövalyeleri Tarikatı ve Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı

"*Tapınak ve Hospitalier Hakkında. Bu Kudüs diyarında ayrıca iki dinî tarikat bulunuyor: Tapınak ve Hospitalier. Büyük bir zenginliğin içerisinde yüzmelerine rağmen tüm Avrupa'dan bağış topluyorlar. Bu Vaadedilmiş Topraklarda son derece fazla miktarda bağışa ve mülke sahipler. Efendimizin çarmıhı*[176] *savaşa götürüldüğü vakit onlar, Tapınakçılar sağında, Hospitalierler solunda olacak şekilde yanında dururlar.*

Açıkçası Tapınakçılar harika şövalyelerdir. Beyaz yelek[177] *ve kırmızı haç giyerler. Balcanum denilen iki renkli sancakları*[178] *savaşlarda onlara önderlik eder. Savaşlara derli toplu bir şekilde ve bağırış çağırış olmaksızın giderler. En önce harekete geçerler ve en azılı* [düşman]*ları ararlar. Hücumda en önde, ricatta en arkadadırlar. Üstatlarının komutuna dikkat kesilirler. Öte yandan savaşmak için doğru an olduğuna karar verdiklerinde ve trompet sesiyle hücum emri verildiğinde, bağlılıkla Davut gibi 'Bizi değil ya Rab, bizi değil, kendi adını yücelt!'*[179] *mezmurunu okur ve mızraklarını indirerek düşmana hücum ederler. Hep birlikte ve sağlam bir şekilde savaşın en ön hattını ve yoğun yerini ararlar. Asla teslim olmazlar. Ya düşmanı tamamen ezerler ya da ölürler. Ricat hâlindeyken artçı*

---

[175] Kedar, "The 'Tractatus", ss. 124-5.
[176] Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın gerildiğine inanılan çarmıh, diğer adıyla Kutsal Çarmıh. Kudüs kralları orduyla beraber sefere çıktıkları zaman bu haçı da beraberlerinde götürürlerdi.
[177] Lat. *Clamis*. Zırhın üzerine giyilen, kolları olmayan ve dize kadar inen bir yelektir.
[178] Yatay olarak iki parça hâlinde üst kısmı beyaz, alt kısmı siyah bir sancaktır.
[179] Mezmurlar 115:1.

olurlar ve geri kalanları önden gönderirler. Herkesi koruyup kollarlar. Ancak içlerinden birisi herhangi bir nedenle kaçarsa ya da çok az cesur davranırsa yahut Hıristiyanlara karşı silahlarını kuşanırsa sert bir terbiye sürecine tâbi tutulur. Üzerindeki haçıyla birlikte şövalyeliğinin alâmeti olan beyaz yelek rezil edici biçimde alınır. Ekmek şarap ayinine alınmaz. Bir yıl boyunca sofra örtüsü olmadan yerde yemek yer. Şayet köpekler kendisini rahatsız ederse sesini çıkarmaya cüret etmez.[180] *Bir yıl sonra, üstat ve o kişinin biraderleri*[181] *yeterli bir kefâret ödediğine karar verirlerse, eski şövalyelik itibarı tüm şerefiyle birlikte iâde edilir. Bu Tapınakçılar katı bir dinî tüzük uyarınca yönetilirler.*[182] *Alçak gönüllü bir şekilde tüzüklerine itâat ederler. Şahsî mülkleri yoktur. Tutumlu bir şekilde harcama yapar ve giyinirler. Dışarıda her zaman çadırlarda kalırlar.*

Diğer yandan Hospitalierler yeleklerinde beyaz haç taşırlar. İyi şövalyelerdir. Bu askerlik işiyle beraber, fakirlerin ve hastaların bakım işini yürütüyorlar. Kendi tüzükleri ve usûlleri var."[183]

III – Kudüs Krallığı'ndaki Piskoposluklar ve Kilise Hiyerarşisi

"Patrik ve Piskoposlar Hakkında. Bunlardan başka bu Kudüs topraklarının bir patriği var. O, imanın ve Hıristiyanların babası, İsa Mesih'in vekilidir. Patriğin dört başpiskoposu var: Birisi Kaysâriye başpiskoposu olmak üzere Filistin vilayetinde; diğeri Sûr başpiskoposu olmak üzere Finike vilayetinde; üçüncüsü Nâsıra

---

[180] Aslında yazarın örnek olarak saydığı suçlar, Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın tüzüklerine göre en büyük kabahatler olup cezası tarikattan atılmaktı; bk. J. M. Upton-Ward, **Tapınak Şövalyelerinin El Kitabı**, Tr. çev. Muhittin Çeken, Kronik Kitap, İstanbul, 2023, Maddeler 226, 230 ve 232, ss. 121, 122. İkincil kategorideki suçlarda şövalye biraderin kıyafeti alınır, belli bir süreliğine kefaret öder ve affedilene kadar yemeğini yerde yerdi; bk. Upton-Ward, Maddeler 233-66, ss. 122-30. Üstat affetmedikçe de suçlu birader yerde yemek yemeye devam ederdi; bk. Upton-Ward, Maddeler 95, s. 80.

[181] Suçlu şövalyenin bağlı bulunduğu ocaktaki şövalye biraderleri

[182] Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'nın farklı zamanlarda kaleme alınmış tüzükleri hakkında; bk. Upton-Ward, *age*.

[183] Kedar, "The Tractatus", ss. 125-6.

başpiskoposu olmak üzere Celîle vilayetinde; dördüncüsü Petra veya Montréal[184] *başpiskoposu olmak üzere Moablıların vilayetindedir. Kaysâriye başpiskoposunun bir tane metbûsu var: Sebastea piskoposu. Sebastea'da Vaftizci Yahya ve peygamberler İlyas ile Ovadya gömülüdür. Sûr başpiskoposunun dört tane metbûsu var: Akkâ piskoposu, Sayda piskoposu, Beyrut piskoposu ve Philippus'un Kaysâriyesi denilen Banyas'ın piskoposu. Nâsıra başpiskoposunun bir tane metbûsu var: Taberiye piskoposu. Petra başpiskoposunun hiç Latin metbûsu yok. Bir tane, Sînâ Dağı'nda Grek metbûsu var. Şu piskoposlar da doğrudan*[185] *patrik efendimize bağlı: Beytülahm piskoposu, Lüd piskoposu ve Hebron piskoposu."*[186]

IV – Kudüs Krallığı'ndaki Katolik Tarikatlar

"*Dinî Tarikatlar Hakkında. Efendimizin Kabri Kilisesi'nde*[187] *Aziz Augustinus Tarikatı'na mensup rahipler var. Bir başrahipleri*[188] *var ancak yalnızca patriğe itâat sözü verirler. Bununla birlikte patrik öldüğü zaman, bahsi geçen rahiplerin hoşuna gidecek birisi seçilir ve onların isteğine bağlı olmadan hiç kimse seçilmez.*[189] *Tanrı Tapınağı'nda*[190] *bir başkeşiş ve tüzüklerine bağlı bir şekilde yaşayan rahipler var. Tanrı Tapınağı Tarikatı'nın başka, Tapınak Şövalyeliği Tarikatı'nın başka şey olduğu bilinmelidir; bunlar ruhbandır, diğerleri şövalyedir. Siyon Dağı Kilisesi'nde bir başkeşiş ve bir tüzüğe bağlı şekilde yaşayan rahipler var. Zeytindağı Kilisesi'nde bir başkeşiş ve tüzüklerine bağlı şekilde yaşayan rahipler var. Tabor*

184 Krak de Montréal
185 Yani arada başpiskopos olmadan
186 Kedar, "The Tractatus", s. 126.
187 Kutsal Kabir Kilisesi
188 Lat. *prior*. Hiyerarşide başkeşişten daha aşağıdadır.
189 Bu cümle yalnızca Kedar'ın M işareti verdiği yazmada bulunmaktadır.
190 Kubbetü's-Sahre

Dağı Kilisesi'nde bir başkeşiş ve siyah keşişler[191] *var.*[192] *Yehoşafat Vadisi Kilisesi'nde bir başkeşiş ve siyah keşişler var. Latin Kilisesi'nde*[193] *bir başkeşiş ve siyah keşişler var. Bu başkeşişlerin hepsi piskopos serpuşu giyiyorlar ve bahsi geçen piskoposlarla birlikte patriğe vazifesinde yardımcı oluyorlar."*[194]

V – Piskoposu Olmayan Şehirler

"*Piskoposu Olmayan Şehirler Hakkında. Ayrıca piskoposu olmayan şehirler şunlardır: Beytülahm'in yönetimi altındaki Askalân; Kutsal Kabir rahiplerinin yönetimi altındaki Yafa; Tapınak Tarikatı'nın*[195] *başkeşişinin yönetimi altındaki Nablus; Kaysâriye başpiskoposunun yönetimi altındaki Hayfa."*[196]

VI – Kudüs Krallığı'ndaki Dağlar, Hayvanlar ve Bitkiler

"*Dağlar Hakkında. Kudüs topraklarında bulunan başlıca dağlar Lübnan Dağları, Tabor Dağı, Hermon Dağı, Gilboa Dağları ve Karmel Dağı'dır. Ancak hepsinin arasından en yüksek olanı Lübnan Dağları'dır. Finike'den Suriye'ye bakar ve orada son derece uzun sedir ağaçları bulunur. Ancak sedir ağaçları eski zamanlardaki gibi bol değil. Kimileri Davut'un lanetlemesinden*[197] *ötürü Gilboa Dağları'nın üzerine yağmur yağmadığını söyler fakat bu uydurmadır.*

---

[191] Benedikten Tarikatı'na mensup keşişler üzerlerine siyah renkli giysi giydikleri için "siyah keşişler" olarak anılırlar.

[192] Bu cümle yalnızca Kedar'ın M, N ve O işaretlerini verdiği yazmalarda bulunmaktadır.

[193] 1102 yılı sonundan 1103 Baharı'na kadar Kudüs Krallığı'nda bulunan Anglosakson hacı Saewulf, Azize Meryem Kilisesi'nde ayinler daima Latince yapıldığı için kilisenin adına Latin isminin eklendiğini ifade etmektedir bk. Çalışır, "Saewulf", §12, s. 37.

[194] Kedar, "The Tractatus", s. 126.

[195] Tanrı Tapınağı Tarikatı. Tapınak Şövalyeleri Tarikatı'yla karıştırılmamalıdır.

[196] Kedar, "The Tractatus", s. 127.

[197] "Ey Gilboa Dağları, üzerinize ne çiy, ne de yağmur düşsün. Ürün veren tarlalarınız olmasın. Çünkü güçlünün kalkanı, bir daha yağ sürülmeyecek olan Saul'un kalkanı orada bir yana atıldı!" 2. Samuel 1:21.

Hayvanlar Hakkında. Bu topraklarda çok sayıda hayvan var. Lakin bizim topraklarımızda yaygın olarak bulunan hayvanlardan başka burada aslanlar, leoparlar, ayılar, geyikler, alageyikler, yaban keçileri, 'lonca' dedikleri çok yırtıcı bir hayvan bulunuyor ki bunun yırtıcılığından dolayı hiçbir hayvan güvende hissedemiyor ve söylediklerine göre aslanı korkutup kaçırırmış. Bunlardan başka burada habeş maymunları bulunuyor ki bunlara yaban köpekleri diyorlar ve kurtlardan daha vahşidirler. Develer ve sığırlar da burada bolca bulunuyor.

Ağaçlar Hakkında. Burada çok sayıda ve neredeyse toprakta yetişen her türden ağaç bulunuyor. Ancak Avrupa'da genel olarak bulunan ağaçlardan başka burada 'dactilus' dedikleri meyvelerle dolu hurma ağaçları var. Burada Cennet Ağaçları diye adlandırdıkları, bir kübit uzunluğunda yarım kübit genişliğinde yaprakları olan, ufacık bir dalında birbirlerine değen tadı bala benzer yüz uzunca meyve olan ağaçlar bulunmakta. Ayrıca burada meyvesi ekşi limon ağaçları var. Aynı zamanda meyvelerine Adem Meyvesi dedikleri ağaçlar da var ki bu ağaçlardaki meyvelerde Adem'in ısırığı ayan beyan görünüyor. Ayrıca burada son derece tatlı bir özsuyun aktığı kamışlar[198] *bulunuyor. Bu kamışa 'canimella' diyorler. Ondan şeker üretiliyor. Ayrıyeten burada buğday gibi ekilen, ondan ipeğimsi bir şey toplanılan dikili bitkiler var.*[199] *Ayrıca pelesenk ağacı eskiden Kudüs topraklarındaki Erîhâ denilen yer dışında dünyada hiçbir yerde yoktu. Sonrasında Mısırlılar ansızın gelerek bu ağacı Mısır'a götürmüşler ve kendi şehirleri Babil'de*[200] *yetiştirmişler ve şu an sadece orada bulunmakta. Dahası günümüzde bu ağaçlarda şöyle bir mucize gerçekleşiyor; eğer Hıristiyanlar dışında birileri tarafından yetiştirilirlerse hiç meyve vermiyorlar tam tersine daimî bir verimsizliğe mahkûm ediliyorlar. Burada bir insan kafası gibi büyük ve biraz uzun meyve veren sedir*

[198] Şeker kamışları
[199] Yazar pamuktan söz etmektedir.
[200] Kahire

ağaçları bulunuyor. Bu meyvenin biri kabuğunda, diğeri kabuğunun altında, üçüncüsü de en derinindeki özünde olmak üzere üç tadı var. Ve sedir ağacının son derece uzun ve verimsiz olduğu bilinmelidir. Sahil tarafında yetişen sedir kısadır ve meyve verir. Ayrıca burada Firavun İncir Ağacı bulunuyor ki diğer ağaçlar gibi yapraklarının arasında değil gövdesinde meyve yetişiyor."[201]

***Fotoğraf 11**: Sedir ağaçları (Lübnan)*

VII – Kudüs Kralı ve Krallığın Önde Gelen Baronları

"*Kudüs Kralı Hakkında. Ayrıca bu Kudüs'e bağlı diyarın Latin kralı var. Buranın patriğinden hükümdarlık asasını alır ve onun tarafından taçlandırılır. Bu ülkede bulunan tüm halklar ona itâat ederler. O da ülkeyi korumaya, yönetmeye, milletler arasında adaleti sağlamaya, ülkenin âdetlerini ve ataların geleneklerini özenle*

[201] Kedar, "The Tractatus", ss. 128-9.

korumaya en kutsal kabirde[202] *yemin eder. Ülkenin tüm baronları onun altındadır ve onun emri üzerine savaşa giderler. Baronlar, her biri için ayrı ayrı belirlenen şövalye sayısıyla ülkeyi savunmaya ve Mesih'in mirası uğruna çarpışmaya daima hazırdırlar.*

Kudüs Topraklarının Önde Gelen Kişileri Hakkında. Ayrıyeten bu ülkenin ileri gelen baronları şunlardır: Beyrut lordu, Sayda lordu, Hayfa lordu, Kaysâriye lordu, Celîle prinkepsi olan Taberiye lordu, Yafa ile Askalân kontu, Montréal ile Ürdünötesi'ndeki tüm diyârın lordu, İbelin lordu, Arsuf lordu, Beysân lordu. Buna karşın Kudüs, Sûr, Akkâ ve Nablus arada hiçbir hâkim olmaksızın doğrudan krala ait. Diğer yandan Kudüs Krallığı sınırlarının dışarısında bulunmalarına karşın Antakya prinkepsi ve Trablus kontu kralın adamlarıdır ve ona bağlılık yemini ederler.[203] *Bu kişilerin hepsinin, Sarazenlerin her gün düzenledikleri akınlara karşı koymak amacıyla silahları ve atları daima hazır hâlde bulundurulması icap eden belli sayıda şövalyesi*[204] *var."*[205]

VIII – Kudüs Krallığı'nın Hıristiyan Olmayan Halkları

"*Hıristiyan Olmayanlar Hakkında. Kudüs topraklarında ikamet eden Hıristiyanların mezheplerinden ve farklılığından yukarıda*

---

[202] Hz. İsa'nın kabri'nin bulunduğu Kutsal Kabir Kilisesi

[203] Haçlı devletlerinin hükümdarları arasındaki ast-üst ilişkisi metinde geçtiği kadar net değildi. Süreç içerisinde zaman zaman birbirlerine hatta Bizans imparatorlarına bağlılık yemini ettikleri görülmüştür. Bu bağlılıklar hükümdarlar arasındaki güç dengesine bağlıydı bk. Jean Richard, "The Political and Ecclesiastical Organization of the Crusader States", **A History of the Crusades**, Cilt: V, gen. ed. Kenneth M. Setton, The University of Wisconsin Press, Medison ve Londra, 1985, ss. 193-9. Diğer taraftan Kudüs kralları diğer Haçlı devletlerini yöneten hükümdarlara hiçbir zaman bağlılık yemini etmemişti ve Haçlı hükümdarları arasında prestij olarak daha üst bir konumda görülürdü.

[204] Soyluların toprakları ve yükümlülükleri şartlara göre değişiyordu. 1187 Hittîn Savaşı öncesinde, Kudüs Krallığı tüzüklerine göre, kral çağırdığı taktirde orduya Sayda ve Beaufort lordu 50 şövalye, Kaysâriye lordu 25 şövalye, Celîle prinkepsi 100 şövalye, Yafa ve Askalân kontu 50 şövalye, İbelin lordu 10 şövalye getirmekle yükümlüydü bk. John of Ibelin, **Le Livre des Assises**, ed. Peter W. Edbury, Brill, Leiden ve Boston, 2003, ss. 607-8.

[205] Kedar, "The Tractatus", ss. 129-30.

bahsedildiğine göre şimdi Hıristiyan olmayanlara ve burada evleri olanlara göz atılması gerekir.

Yahudiler Hakkında. Onların ilki Yahudilerdir. İnatçı insanlardır. Kadınlar savaşmakta onlardan daha iyidir. Her yerde hizmetkârlar. Her bir kamerî ayda kan akıntısına duçar oluyorlar. Eski Ahit'e riayet ediyorlar ve İbrânî alfabesini kullanıyorlar. Bunlar arasında ölümden sonra dirilmeye inanmayanlar Sadûkîlerdir.

Sâmirîler Hakkında. Diğerleri tıpkı Yahudiler gibi savaşmakta kötü olan Sâmirîlerdir. Başı saran bir örtü takıyorlar. İbadette Yahudilere benziyorlar ama anlayış açısından ziyadesiyle farklılar. Çünkü birbirlerine amansızca düşmanlar. Yalnızca Musa'nın Beş Kitabı'na[206] *riayet ediyorlar. İbrânî alfabesinin hepsini değil bir kısmını kullanıyorlar. Konuşurken Sarazen dilini*[207] *kullanıyorlar. Kendi milletlerinin büyümesi bakımından o kadar talihsizler ki tüm yeryüzünde onlardan bin kişi bulunmaz, gerçekten de onlardan toplamda üç yüz kişiye zar zor rastlanır.*

Haşhaşîler[208] *Hakkında. Diğerleri halk arasında Haşhaşîler dediğimiz Haşîşilerdir.*[209] *Bunlar Yahudilerden ayrılmışlardır lakin her şeyde Yahudilerin dini usûllerine riayet etmiyorlar.*[210] *Din adamlarına, Tapınakçıların kendi tüzüklerine yaptıkları gibi korkuyla karışık bir saygı içerisinde riayet ediyorlar. Önderlerine Tanrı gibi tapıyorlar ve ona ölene kadar itâat ediyorlar. Güya bilgeymiş gibi daima Yaşlı Adam dedikleri liderleri, başka bir lideri öldürmek istediği vakit, kendi hançerlerinin ortasında ölmesini istediği kişinin ismini söyler. Bunun üzerine önceden belirlenmiş adamları hançerlere koştururlar ve başarılı olan liderine şükranlarını sunup derhal adı verilen kişiyi öldürmek üzere yola çıkar. Her kim görevini yerine getirirken öldürülürse ona melek gibi hürmet gösterilir. Ortak bir*

---

206 Torah
207 Arapça
208 Yani Nizâriler
209 Merkezleri İran'daki Alamut olan Nizâriler, Suriye'de Nusayriye Dağları'ndaki birkaç kaleye konuşlanmışlardı.
210 Yazar yanılıyor. Nizâriler, Şiîliğin İsmâiliyye mezhebine mensuplardır.

yaşam sürüyorlar, şahsî varlıkları yoktur. Otuz kişiden daha az sayıda kişi hüküm veremez. Doğu'nun derinliklerinde tarikatlarının ve inançlarının başı olan efendileri var.[211] *Ona tâbiler ve itâat ediyorlar. Sarazenler bu adama Hançerlerin Efendisi diyor. Yalnızca önde gelen kişilere suikast düzenliyorlar ve bunu ortada bir kabahat yahut neden olmaksızın yapmıyorlar. Bu insanlar nazarında sıradan insanları öldürmek en büyük utanç kaynağı. Keldânî ve İbrânî alfabelerinin karışımını kullanıyorlar.*

Bedevîler Hakkında. Diğerleri Bedevîlerdir. Kırsalın insanlarıdırlar. Onlara genellikle Yabanıl Türkler deniliyor. Daima ovalarda yaşarlar. Ne bir toprağa ne de bir eve sahipler. Hayvan sürüleri ve her türlü hayvan açısından zenginler. Hayvanlarını kâh Hıristiyanların kâh Sarazenlerin topraklarında izin alarak otlatıyorlar. Bu insanlar çok sayıdalar ve bölgeler boyunca grup grup ayrılmışlar. Etle ve sütle beslenirler. Koyun ve keçi derileri giyiyorlar. Aşırı derecede yağmur yağmadığı sürece her zaman açık havada uyuyorlar. Hayvan derilerinden yapılma çadırları var. Devrânın dostular; çünkü çok güçlü gördükleri kişilere yardım ediyorlar. Fevkalâde hainlerdir, olağanüstü hırsızlardır. Kırmızı renkli başlıklar ve o başlıkların çevresini saran bir başörtüsü giyiyorlar. Ne zaman biz Sarazenlere karşı galip gelirsek o zaman bizim kardeşimiz ve dostumuz oluyorlar. Ama Sarazenler galip gelirlerse o zaman onlara yardım ediyorlar. Kaçan Hıristiyanları Sarazenlere, aynı şekilde kaçan Sarazenleri Hıristiyanlara satarlar. Korkuya yol açmadığı sürece onların bağlılığı faydalı değildir. Muhammed'in onlardan olduğu söyleniyor. Fazlasıyla bozulmuş bir şekilde Sarazen alfabesini[212] *kullanıyorlar."*[213]

---

[211] Nizârilerin Alamut'taki lideri. Buradan da anlıyoruz ki yazar Suriye'deki Nizârilerden bahsediyor.
[212] Arap alfabesi
[213] Kedar, "The Tractatus", ss. 130-1.

***Fotoğraf 12**: Filistin'deki Bedevîler*

KAYNAKÇA

AKALIN, Kutlu ve Zafer Duygu (ed.), **Süryanî Literatürü**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2017.

Albert of Aachen, **Historia Ierosolimitana**, ed. ve İng. çev. Susan B. Edgington, Clarendon Press, Oxford, 2007.

An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usāmah Ibn-Munqidh (Kıtāb al-Iʿtıbār), İng. çev. Philip K. Hitti, Columbia University Press, New York, 1929.

Azimî Tarihi, Tr. çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

Baldric of Bourgueil, **'History of the Jerusalemites': A Translation of the Historia Ierosolimitana**, İng. çev. Susan B. Edgington, The Boydell Press, Woodbridge, 2020.

BARBER, Malcolm, **Yeni Şövalyelik: Tapınak Tarikatının Tarihi**, Tr. çev. Berna Ülner, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

BOEREN, P. C. (ed.), **Rorgo Fretellus de Nazareth et sa description de la Terra Sainte: Histoire et édition du texte**, New-Holland Publishing, Amsterdam, 1980.

ÇALIŞIR, Abdurrahman Onur, "Saewulf'un Hac Seyahatnamesi, 1102-1103: Kudüs Krallığı'nın İlk Yıllarına Dair Bir Anlatı (Analiz, Çeviri ve Yeni Edisyon)", **Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi**, Sayı: III, 2021, ss. 1-74.

ÇALIŞIR, Abdurrahman Onur, "Askerî Tarikatların Kudüs Krallığı'ndaki Hac Rotalarında Savunma Faaliyetleri (1137-1187)", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 3, ss. 85-95.

DE VOGUÉ, Melchior, **Les églises de la Terre Sainte**, Librairie de Victor Didron, Paris, 1860.

DU CANGE, C. du Cange (Vd.), **Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis**, 10 Cilt, L. Favre, Niort, 1883-1887.

GROCOCK, C. W. ve J. E. Siberry (ed. ve İng. çev.), **The Historia Vie Hierosolimitane of Gilo of Paris and A Second, Anonymous Author**, Clarendon Press, Oxford, 1997.

HAGENMEYER, Heinrich (ed.), **Fulcheri Carnotensis Historia Hierosolymitana**, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1913.

HILLENBRAND, Carole, "What in a Name? Tughtegin – 'the Minister of the Antichrist'?", **Fortresses of the Intellect: Ismaili and Other Islamic Studies in Honour of Farhad Daftary** içinde, ed. Omar Alí-de-Unzaga, I.B. Tauris Publishers, Londra, 2011, ss. 459-71.

HUYGENS, R. B. C. (ed.), **Peregrinationes Tres: Saewulf, Iohannes Wirziburgensis, Theodericus**, CCCM 139, Brepols, Turnhout, 1994.

İbn Havkal, **10. Asırda İslâm Coğrafyası**, Tr. çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.

İbni Cübeyr, **Endülüsten Kutsal Topraklara**, Tr. çev. İsmail Güler, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008.

John of Ibelin, **Le Livre des Assises**, ed. Peter W. Edbury, Brill, Leiden ve Boston, 2003.

JONES, Timothy S., "Theoderic", **Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia**, ed. John Block Friedman ve Kristen Mossler Figg, Routledge, New York, 2000, ss. 598-9.

JORDAN, Erin L., "Hostage, Sister, Abbess: The Life of Iveta of Jerusalem" **Medieval Prosopography**, Cilt: 32, 2017, ss. 66–86.

KARACA, Sevtap Gölgesiz, **Kudüs Haçlı Krallığı Siyasî Tarihi (1099-1187)**, TTK Yayınları, Ankara, 2020.

KEDAR, Benjamin Z., "The 'Tractatus de locis et statu sancte terre ierosolimitane'", **The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton** içinde, ed. John France ve William G. Zajac, Routledge, Abingdon ve New York, 2016, ss. 111-33.

KEDAR, Benjamin Z. ve Paolo Trovato, "New perspectives on 'Tractatus de locis et statu sancte terre Jerosolimitane'", **Storie e linguaggi: Rivista di studi umanistici**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2018, ss. 1-32.

KEMPF, D. ve M. G. Bull ed., **The Historia Iherosolimitana of Robert the Monk**, The Boydell Press, Woodbridge, 2013.

LYONS, U. ve M. C. (ed. ve İng. çev.), **Ayyubids, Mamlukes and Crusades: Selections from the Tārīkh al-Duwal wa'l-Mulūk of Ibn al-Furāt**, 2 Cilt, W. Heffer and Sons LTD, Cambridge, 1971.

MORTON, Nicholas, "Walter the Chancellor on Ilghazi and Tughtakin: A prisoner's perspective", **Journal of Medieval History**, Cilt: 44, Sayı: 2, 2018, ss. 1-17.

MURRAY, Alan V., "John of Würzburg", **The Crusades: An Encyclopedia**, Cilt: II, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio, California, 2006, s. 695.

RICHARD, Jean, "The Political and Ecclesiastical Organization of the Crusader States", **A History of the Crusades**, Cilt: V, gen. ed. Kenneth M. Setton, The University of Wisconsin Press, Medison ve Londra, 1985, ss. 193-9.

RICHARD, Jean, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Tr. çev. Özge Özdemir, Selenge Yayınları, İstanbul, 2022.

TROVATO, Paolo, **Everything You Always Wanted to Know about Lachmann's Method: A Non-Standard Handbook of Genealogical Textual Criticism in the Age of Post-Structuralism, Cladistics, and Copy-Text**, İng. çev. Federico Poole, Libreriauniversitaria.it, Padova, 2014.

Theoderich's Description of the Holy Places, İng. çev. Aubrey Stewart, PPTS, Londra, 1891.

UPTON-WARD, J. M., **Tapınak Şövalyelerinin El Kitabı**, Tr. çev. Muhittin Çeken, Kronik Kitap, İstanbul, 2023.

Fotoğraf Kaynakları

Fotoğraf 1 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002724990

Fotoğraf 2 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725043

Fotoğraf 3 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725056

Fotoğraf 4 : https://www.loc.gov/pictures/item/2004670428

Fotoğraf 5 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725003

Fotoğraf 6 : https://www.loc.gov/pictures/item/2004672889

Fotoğraf 7 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725000

Fotoğraf 8 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725010

Fotoğraf 9 : https://www.loc.gov/pictures/item/2004667853

Fotoğraf 10 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725061

Fotoğraf 11 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725032

Fotoğraf 12 : https://www.loc.gov/pictures/item/2002725069

DİZİN

Abarim Dağı, 16
Afrika, 19
Akdeniz, 2, 13, 42
Akkâ, 5, 6, 13, 14, 19, 41, 43, 53
Alamut, 54, 55
Almanya, 28, 31
Altın Kapı, 24, 31
Amaury, 33, 34
Anadolu, 2
Antakya, 2, 46
Antartus, 13, 14
Arabistan, 16, 34
Arsuf, 13
Askalân, 11, 19, 20, 21, 50
Asya, 19
Avrupa, 2, 19, 46, 47, 51
Aziz Augustinus Tarikatı, 49
Aziz Lazarus Manastırı, 34
Bakire Meryem Manastırı, 12
Balcanum, 47
Balduin.*Bakın* Baudouin de Bologne.
Balear yayı, 36
Banyas, 22, 34, 49
Baudouin I de Bologne, 13, 16, 20, 24, 25, 34
Baudouin II de Bourg, 21, 3
Baudouin III, 28, 33
Bedevîler, IV, 55, 56
Bedi es-Süleyhi, 11
Belvoir, 42
Bet Şean, 42
Betanya, 34, 39, 40
Beyrut, 13, 14
Beytülahm, 12, 32, 50
Birinci Haçlı Seferi, 2, 4, 13, 19, 23, 24, 26
Bizans İmparatorluğu, 2
Buza, 41
Büyük İskender, 19
Catti, 10
Cebele, 13, 14, 24
Celîle Gölü, 13
Chartreslı Rahip Fulcher, 11
Clermont Konsili, 2
Constantinus, 1
Cüzzamlı Robert, 17
Daimbert de Pise, 20
Dan, IV, 22, 34
Davut Kulesi, 12, 20, 32
Dımaşk, 16, 17, 21, 26, 28, 34, 40
Dormundi, 10
Ekron, 13
El-Bireh, 42
El-Halîl Kapısı, 20, 32
Erîhâ, 39, 40, 51
Fâtımîler, 2, 11, 23
Filistin, IV, 1, 2, 3, 5, 7, 10, 13, 19, 24, 34, 48, 56
Foulques, 21, 34
Fulda Manastırı, 24
Gerizm Dağı, IV, 18
Gervais de Bazoches, 16
Gilboa Dağları, 13, 50
Godefroi de Bouillon, 4, 20, 24, 34
Golgota, 20, 35

Gottfried.*Bakın* Godefroi de Bouillon.
Gulafri, 10
Harem-i Şerif, 19, 27, 36
Havran, 40
Hayfa, 13, 14, 24, 50
Helena, 1
Hermon Dağı, 43, 50
Hıristiyanlık, 1, 26
Hinnom Vadisi, 31
Hospitalier Şövalyeleri, IV, 5, 19, 26, 27, 35, 42, 47
Hospitalierler.*Bakın* Hospitalier Şövalyeleri.
Hunin, 22
İbn Cübeyr, 23
İbn Havkal, 10
İbnü'l-Furât, 17
İbrahim Bahçesi, 39
İkinci Haçlı Seferi, 28
İmâdüddin Zengî, 40
İran, 18, 54
İspanya, 1
İstanbul, 1, 10, 12, 20, 40, 46, 48
İtalya, 3, 46
İznik Konsili, 29
Johannes, 4, 7, 22, 24, 25, 28
Joscelin de Courtenay, 3
Kahire, 51
Kaim Dağı, 19
Karmel Dağı, 50
Kaysâriye, 13, 14, 50
Kızıl Sarnıç, 39
Kızıldeniz, 16
Konrad III, 28
Krak de Montréal, 16, 49
Kubbetü's-Sahre, IV, 32, 49
Kudüs, IV, I, II, V, 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 40, 41, 42, 46, 50, 51
Kudüs Krallığı, IV, II, IV, 2, 3, 4, 5, 6, 16, 39, 40, 45, 48, 49, 50, 53, 54
Kutsal Çarmıh Kilisesi, 12, 41
Kutsal Kabir Kilisesi, IV, 20, 23, 26, 28, 30, 33, 35, 49, 53
Kutsal Topraklar, 2
Lazkiye, 14
Louis VII, 28
Luzan, 17
Lübnan, IV, 52
Lübnan Dağı, 31
Lübnan Dağları, 50
Mélisende, 34
Mervan Mescidi, IV, 36, 38
Mescid-i Aksâ, IV, 27, 36, 38
Meydan Ovası, 22
Mısır, 16, 18, 19, 20, 34, 40, 51
Monopoli, 3
Nablus, IV, 17, 18, 19, 42, 50, 53
Nâsıra, 3, 13
Nûreddin Mahmud Zengî, 22, 40, 42
Nusayriye Dağları, 54
Ortaçağ, II, 1, 2, 3, 24, 41
Ölüdeniz, 16, 21
Ponthieu Kontluğu, 3
Ptolemaios, 19

Ptolemais, 19
Querentinus Dağı, 39
Rahmet Kapısı, 24, 31
Raymond de Saint-Gilles, 13, 19
Remle, 10, 11
Roma, II, 1, 13, 46
Rorgo Fratellus, 3, 16
Saewulf, I, 3, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 41, 50
Safed, 42
Santiago de Compostela, 1
Sarafand, 43
Sarazenler, 10, 12, 14, 34, 55
Sayda, 13, 14
Sebastea, 49
Selâhaddîn Eyyûbî, 2
Selçuklu, 2
Selçuklu Türkleri, 2
Sion, 20, 21
Siyon Dağı, 31
Sûr, IV, 5, 13, 14, 21, 43, 44, 53
Suriye, 14, 16, 50, 54, 55
Şavbek, 16
Taberiye, 13, 16
Tabor Dağı, 49, 50
Tanrı Tapınağı Tarikatı, 49, 50
Tapınak Şövalyeleri, IV, 11, 19, 27, 28, 36, 38, 39, 47, 48, 50
Tapınakçılar.*Bakın* Tapınak Şövalyeleri.
Tartus, 13
Theoderich, 4, 5, 31, 35, 36, 41, 42
Titus, 35, 42
Toros Dağları, 19
Trablus, 2, 14
Tractatus de locis et statu sancte, 5, 6, 45
Tuğtegin, 16, 17
Urbanus II, 2
Urfa, 2, 16, 46
Ürdün, 16
Ürdün Nehri, 22, 34, 39, 40, 42
Üsâme ibn Münkız, 11, 16
Vaadedilmiş Topraklar, 47
Vaftizci Yahya Bakımevi, IV, 27, 35
Vaftizci Yahya Şapeli, 25
Vespasianus, 35, 42
Wigger, 24, 25
Würzburg, 4
Yafa, IV, 3, 8, 10, 13, 14, 20, 25, 50
Yafa Kapısı, 20, 32
Yahudiye, 12, 35, 37
Yehoşafat Vadisi, 31
Yvette, 34